

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи
Освітня програма: «Соціальна робота»
Галузь знань: 23 Соціальна робота
Спеціальність: 231 Соціальна робота

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього рівня «бакалавр»

**РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СИТУАЦІЇ
ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА**

Здобувача/-ки освіти

Пастухова Роксолана Сергіївна

(прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник

Доцент, кпн, Наталія СТЕЦА

(ім'я, ПРИЗВИЩЕ, науковий ступінь, вчене звання)

Рецензенти

(ім'я, ПРИЗВИЩЕ, науковий ступінь, вчене звання)

ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

(підпис)

(ім'я, ПРИЗВИЩЕ)

«__» _____ 20__ року

Рівне – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СИТУАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	6
1.1. Сутність поняття «домашнього насильства» у науковій літературі	6
1.2. Нормативно-правове регулювання вирішення проблем домашнього насильства	12
1.3. Психологічні особливості жертв домашнього насильства	16
Висновки до РОЗДІЛУ I	22
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СИТУАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	24
2.1. Технологія роботи соціального працівника в ситуації домашнього насильства	24
2.2. Організація та хід дослідження	29
2.3. Аналіз результатів констатуючого експерименту	33
Висновки до РОЗДІЛУ II	38
РОЗДІЛ III. ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СИТУАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	40
3.1. Програма роботи соціального працівника в ситуації домашнього насильства	40
3.2 Аналіз результатів формуючого експерименту та оцінка ефективності програми попередження домашнього насильства	47
Висновки до РОЗДІЛУ III	53
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	63

ВСТУП

З кожним роком неухильно збільшується кількість сімей, які допускають домашнє насильство. Проблема досягла таких масштабів, що на неї варто подивитися не лише як на особисту проблему сім'ї, а як на суспільну проблему. Сучасна ситуація характеризується не так скороченням кількості випадків жорстокого поводження з дітьми, скільки визнанням існування цієї проблеми та готовністю суспільства вжити необхідних заходів для попередження насильства по відношенню до дітей. Навіть у благополучних сім'ях, де батьки відчують щиру любов і прихильність до своїх дітей, у виховному процесі можуть використовуватися такі форми на дитини, як тілесні покарання, залякування, позбавлення дитини спілкування чи прогулянки. Діти, будучи незахищеною і вразливою соціальною групою, стають жертвами фізичного, сексуального чи емоційного насильства

Значний внесок у розробку проблеми сімейного насильства зробили як зарубіжні, так і вітчизняні науковці, зокрема О. А. Агарков, Т. Ф. Алексеєнко, В. П. Бойко, В. М. Бондаровська, В. О. Брижик, І. М. Грига, О. М. Джу́жа та інші [2, с. 158]. Вивчення комплексу питань, пов'язаних із цією тематикою, базується на міждисциплінарному підході, що поєднує методи соціальної роботи, педагогіки, соціології, психології, культурології, кримінології та права. Протягом останніх десятиліть особлива увага приділяється розробці психолого-педагогічних методів протидії насильству у працях О. Балакіревої, І. Буяльської, О. Кочемировської, Н. Лавриненко та інших дослідників [22].

У сучасній науковій літературі питання домашнього насильства та соціальної підтримки постраждалих активно аналізується в різних дослідженнях, які акцентують увагу на багатогранності цієї проблематики. Зокрема, В. Нестерчук, О. Єсипенко, О. Ковальова та інші автори досліджують ефективність існуючих програм допомоги, приділяючи особливу увагу їх психологічним і соціальним аспектам [23]. У новітніх публікаціях наголошується на значущості міждисциплінарного підходу та необхідності

інтеграції різних форм підтримки для покращення добробуту постраждалих від насильства.

Актуальність проблеми та її недостатня опрацьованість у сучасних соціально-психологічних наукових розвідках визначили тему, об'єкт, предмет, мету та завдання кваліфікаційного дослідження.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальному дослідженні роботи соціального працівника в ситуації домашнього насильства.

Об'єкт дослідження – домашнє насильство у соціально-педагогічній практиці.

Предмет дослідження – робота соціального працівника в ситуації домашнього насильства.

У відповідності з об'єктом, предметом і метою дослідження нами були визначені такі **завдання**:

1. Провести теоретико-методологічний аналіз літератури з проблеми домашнього насильства.
2. Обґрунтувати психологічні особливості жерв домашнього насильства.
3. Провести експериментальне дослідження роботи соціального працівника в ситуації домашнього насильства.
4. На основі результатів констатуючого експерименту розробити програму роботи соціального працівника в ситуації домашнього насильства.
5. Здійснити аналіз результатів констатувального та контрольного етапів експериментального дослідження.

У роботі використовувався наступний комплекс **методів** дослідження:

1. Теоретичні методи: аналіз наукової соціально-психологічної літератури, синтез, узагальнення.
2. Емпіричні методи: методи збору емпіричних даних (біографічний метод та психологічне тестування); тестування за методиками: соціологічне опитування, анкетування.
3. Методи математико-статистичної обробки: математична обробка результатів дослідно-експериментальної роботи та їх інтерпретація.

Експериментальна база дослідження. Експеримент було проведено на базі Рівненського академічного ліцею «Престиж» ім. Лілії Котовської Рівненської міської ради. В експерименті брало участь 13 батьків та 17 учнів 7 «В» класу. Деякі батьки відмовилися від проходження діагностичних методик з невідомих причин.

З метою практичного дослідження роботи соціального працівника в ситуації домашнього насильства було організовано та проведено експериментальне дослідження, що включало етапи: констатувальний, формувальний та контрольний. Емпіричне дослідження тривало упродовж 5 місяців, а саме:

- листопад 2025 року - січень 2026 року – підготовча робота, вибір методик дослідження, проведення зрізу контрольного експерименту;
- січень-лютий 2026 року – формувальний експеримент, програма соціально-педагогічної підтримки, контрольний зріз формувального оцінювання;
- березень 2026 року – проведення необхідних обрахунків, обґрунтування висновків та оформлення роботи.

Практична спрямованість одержаних результатів сприяла формування методичних рекомендацій щодо роботи соціального працівника в ситуації домашнього насильства.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, рисунків – 8, таблиць – 2, додатків 5. Основний текст роботи – 57 сторінок. Список використаних джерел включає 55 найменувань. Загальний зміст складає 73 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СИТУАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Сутність поняття «домашнього насильства» у науковій літературі

Відношення суспільства до проблеми насильства та жорстокості, оцінка їх як негативних явищ або, навпаки, толерування чи заохочення різних форм агресії та насильства значною мірою впливають на зміст життя суспільства та процес соціалізації особистості. Зміни в сприйнятті таких проявів зумовлені тим, що суспільство дедалі більше стикається з необхідністю самостійно протистояти і захищатися від зростаючої ворожості як середовища, так і соціального оточення. Життєвий простір людини також зазнав змін: він став помітно агресивнішим. У минулому в суспільстві домінувала орієнтація на єднання з державою, колективом, де людина перебувала в строгих умовах підпорядкування та смирення. Натомість нині, із поступовим відокремленням держави та зміцненням громадянського суспільства, для кожної окремої особи виникає актуальна потреба в індивідуалізації соціальних відносин.

Наукова література містить ґрунтовні публікації щодо окреслення видів домашнього насильства, форм покарання та превентивних заходів. Так, І. Вітковська та М. Потапенко досліджували це явище як складну соціальну проблему в сучасній Україні [8]. Психологічний аспект агресії докладно розглядав О. Біловол [4], тоді як К. Плутицька зосередилася на проблемах кваліфікації фізичних проявів насильства [3]. Питання розслідування та судового розгляду відповідних кримінальних проваджень висвітлював Р. Кифлюк [4]. Окремої уваги заслуговують праці О. Дудорова та М. Хавронюка, які окреслили відповідальність за домашню агресію та злочини за ознакою статі [5]. Широке коло інших науковців також продовжує вивчати цю проблему, що підкреслює її складність та актуальність [25, с. 204].

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» зазначено, що: «...домашнє насильство – це всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання між колишнім чи теперішнім подружжям або особами, які спільно проживають чи проживали однією сім'єю... незалежно від того, чи проживає особа, яка вчинила насильство, у тому самому місці, що і постраждала особа» [36].

Доповнюючи це визначення, І. Грабська розглядає домашнє насильство як системну поведінку одного з партнерів задля збереження влади та контролю над іншим. Саме системність є ключовою характеристикою цього явища, що виявляється у повторюваних актах агресії різних видів [7, с. 63]. Г. Роменський стверджує, що домашнє насильство охоплює будь-які умисні дії одного з членів сім'ї стосовно іншого, якщо вони порушують конституційні права та свободи як громадянина і завдають шкоду фізичному, психологічному чи моральному здоров'ю, а також впливають на розвиток дітей [47]. У свою чергу, А. Волошук, Х. Ярмачі та О. Ковальова уточнюють, що насильство в сім'ї визначається як умисні дії, бездіяльність або навіть загрози таких дій фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру з боку члена сім'ї, який має значну фізичну або психологічну перевагу. Такі дії порушують конституційні права та свободи іншого члена родини як людини і громадянина, завдаючи йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров'ю, або ж економічним інтересам [47, с. 202].

Колектив авторів науково-дослідної праці «Моніторинг стану виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї» за загальною редакцією О. Бандурки зазначає: насильство стосовно жінок є формою дискримінації, що суттєво обмежує їхні можливості користуватися правами та свободами нарівні з чоловіками. Дослідники підкреслюють, що домашню агресію слід розглядати саме через призму гендеру, оскільки вона непропорційно впливає на жінок, які у переважній більшості стають жертвами таких порушень. Водночас у згаданій праці акцент зроблено переважно на

постраждалих жінках, тоді як у реальності об'єктами насильства стають також діти, а в окремих випадках – і чоловіки [4, с.41].

Міжнародним стандартом у цій сфері є Стамбульська конвенція. У п. «b» ст. 3 документа зазначено: «Домашнє насильство означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в колі сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від факту спільного проживання правопорушника та жертви» [18].

Зарубіжна дослідниця Л. Волкер підкреслює, що такий процес не є випадковим, а має циклічний характер і складається з чотирьох стадій [55]:

- 1) Зростання напруги: прагнення кривдника встановити тотальний контроль.
- 2) Акт насильства: безпосередні прояви фізичного або психологічного тиску.
- 3) Примирення: стадія вибачень, де агресор часто перекладає провину на жертву.
- 4) «Медовий місяць»: період спокою, коли постраждала особа прощає кривдника, намагаючись запобігти новим спалахам агресії.

Вчений Я. Юрків пропонує таке визначення насильства в сім'ї: це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру, спрямовані одним членом родини проти іншого, які порушують конституційні права та свободи члена сім'ї як особистості й громадянина, завдаючи йому моральної шкоди, а також шкоди фізичному чи психічному здоров'ю. Однак виникає логічне запитання: якщо агресор порушує не конституційні, а інші права постраждалої особи, чи підпадають такі дії під визначення насильства? З огляду на це, наведене трактування виглядає неповним та потребує уточнення [51].

На цей час виділяють такі психологічні концепції виникнення насильства через взаємозв'язок з агресією [53]:

1) Психодинамічна концепція (З. Фрейд, М. Кляйн, А. Адлер). У рамках концепції поведінка людини пояснюється потужними потягами: сексуальний потяг та агресивний потяг (потяг смерті). Агресивний потяг є основою розвитку агресії і проявів насильства. Внаслідок антагоністичної природи двох потягів вони є джерелом безперервного внутрішньопсихічного конфлікту. Агресивність є на всіх стадіях лібідного розвитку і, не знаходячи виходу, призводить до схильності людини до насильства.

2) Соціодинамічна концепція (К. Хорні). У рамках концепції агресивність сприймається як невротична захисна реакція людини. Агресивність у дитини виникає, коли вона визнає та приймає як належне ворожість оточуючих і свідомо чи несвідомо вирішується на боротьбу з метою власного захисту та помсти.

3) Фрустраційна концепція (Дж. Долард, Н. Міллер [52]). У рамках концепції агресивна поведінка та насильницькі прояви розглядаються як ситуативний, а не закономірний еволюційний процес. Агресія виникає як реакцію фрустрацію і є навмисне бажання нашкодити будь-кому. Фрустрація ж є стан браку чогось, заповнити яку людина самотійно неспроможна, оскільки є деякі перешкоди, перешкоди, блокують цілеспрямоване поведінка.

4) Поведінкова концепція. У рамках концепції передбачається, що розвиваються ті форми поведінкових реакцій, які отримують позитивне підкріплення чи отримують негативного підкріплення. Також розглядається аспект навчання через спостереження: спостерігаючи насильницькі форми поведінки, дитина набуває схильність проявляти себе у схожих соціальних ситуаціях із задіянням механізмів імітації та ідентифікації.

5) Когнітивна концепція. У рамках концепції трьома основними психологічними аспектами діяльності є мислення, емоції і поведінка (А-В-С-теорія). Якщо людина змінює спосіб мислення, дуже ймовірно, що за цим зміниться і його емоційна реакція на подію і, можливо, зміниться поведінка [53].

Розглянуті концепції дозволяють встановити механізм розвитку насильства та схильності людини до насильства, вирішення своїх проблем та досягнення своїх цілей шляхом здійснення насильницьких дій.

Насильство, на думку більшості сучасних психологів К. Мінакова, О.Савчук, В. Бойко, набагато ширше, ніж заподіяння фізичної шкоди здоров'ю чи життю іншої людини. У сучасному світі насильство набуває різноманітних форм і видів. Актуальні дослідження показують, що найчастіше насильство, що не має прямого впливу на здоров'я та життя іншої людини, має не менш виражені негативні наслідки, ніж пряме фізичне насильство [29, с. 45]. При цьому ідентифікувати та виявити приховані форми насильства, відмінні від прямого фізичного насильства, значно складніше, що пов'язано з їх латентним характером.

Одна із класифікацій видів насильства в сім'ї запропонована К. Мінаковою, вона виділяє чотири типи насильства в сім'ї:

- 1) з боку батьків по відношенню до дітей;
- 2) з боку одного з подружжя по відношенню до іншого;
- 3) з боку однієї дитини по відношенню до іншої дитини;
- 4) з боку дітей, онуків по відношенню літніх родичів [29, с. 45].

Відповідно до закону України «Про запобігання та протидію домашнього насильства» [36] автором виділено види домашнього насильства, що узагальнено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Види домашнього насильства

<i>Вид насильства</i>	<i>Характеристика</i>
Фізичне	Це дії, які завдають біль чи травми: удари, поштовхи, утримування, позбавлення сну чи їжі. Воно не завжди залишає видимі сліди – агресор може використовувати непомітні, але болючі способи впливу
Сексуальне	Включає будь-які дії сексуального характеру, вчинені без згоди. Це не завжди зґвалтування: іноді жертву примушують до близькості погрозами, маніпуляціями чи через психологічний тиск.
Психологічне	Це приниження, залякування, знецінення, контроль поведінки. Воно часто залишається непоміченим, тому що не залишає синців, але руйнує самооцінку та особисті межі.

Емоційне	Маніпуляції почуттями, знецінення, навіювання провини та страху, відмова у підтримці та коханні. Може поєднуватися з психологічним тиском, а може існувати окремо
Економічне	Зазвичай, це повний контроль над грошима, заборона працювати, позбавлення доступу до коштів. Часто проявляється у формі «фінансового покарання» за непослух. Людина втрачає фінансову незалежність та почуття контролю над своїм життям

Окремого аналізу потребує проблема домашнього насильства щодо жінок в умовах збройного конфлікту. Значна частина чоловіків після повернення із зони бойових дій стикається зі складнощами у працевлаштуванні та соціальній адаптації до мирного життя. Це суттєво підвищує ризики проявів агресії (фізичної, психологічної, економічної чи сексуальної) з їхнього боку стосовно членів родини та близьких [32].

Залежно від ступеня тяжкості виокремлюють такі форми психологічного насильства:

- легка: контроль і критика думок, дій чи вчинків;
- середня: зневага, ігнорування, образи, постійні докори, заборона на зустрічі з рідними та близькими;
- тяжка: шантаж, погрози побиттям або вбивством, приниження в присутності дітей чи інших осіб [23, с. 213].

Соціальні наслідки домашнього насильства мають широкий вплив, який охоплює не лише саму жертву, а й дітей, що стають свідками таких ситуацій. Виростаючи в атмосфері агресії, діти нерідко зіштовхуються з емоційними та психологічними труднощами, що може спричинити повторення циклу насильства вже у їхньому дорослому житті. Крім того, домашнє насильство тягне за собою й економічні втрати: значні витрати на медичну допомогу, психологічну підтримку та правові послуги створюють серйозне навантаження на суспільство [7, с. 78].

Отже, домашнє насильство – це система поведінки, за якої один із членів сім'ї або партнер у близьких стосунках використовує владу та контроль, щоб придушувати іншого. Воно проявляється не лише через фізичну агресію чи удари. Насильство може бути як очевидним (наприклад, побої), так і

прихованим: у формі психологічного тиску, приниження, контролю або економічних обмежень. Найчастіше воно є систематичним і повторюваним, а не поодиноким епізодом. Насильство може виникати між подружжям, партнерами, батьками та дітьми. Часто воно настільки переплітається з побутовими стереотипами та вихованням, що людина навіть не усвідомлює свого перебування у токсичних стосунках. Саме тому робота соціального працівника починається з допомоги клієнту визнати насильство як проблему, яку неможливо ігнорувати.

1.2. Нормативно-правове регулювання вирішення проблем домашнього насильства

Проблема домашнього насильства залишається гострою та актуальною по всьому світу. Це явище є серйозним порушенням прав людини, щоденно загрожуючи найціннішим аспектам людського життя – здоров'ю, честі, гідності та самому життю. На жаль, Україна теж не є винятком. Соціологічні дослідження свідчать, що майже половина населення країни стикалася з різними формами насильства, і серед постраждалих особливо часто опиняються діти.

Нормативно-правові акти щодо протидії домашньому насильству ухвалено у більшості розвинених країн світу. Створено як державні, так і громадські організації для захисту прав постраждалих. Першим міжнародним документом, що розглядав проблему прав дитини, стала Женевська декларація 1924 року. Вона була спрямована на створення умов для нормального фізичного й психічного розвитку дитини, її права на допомогу, належне виховання та захист. Наступним визначальним кроком стала Загальна декларація прав людини, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН. У ній уперше зафіксували основи захисту прав дітей. Надалі ці положення були розширені у міжнародних пактах про права людини, що гарантували рівні

права всім дітям та сприяли вирішенню їхніх ключових соціальних проблем [12, с. 467].

Міжнародні інституції задекларували документи, спрямовані на запобігання насильству в сім'ї та захист прав людини. Основним із них є Загальна декларація прав людини, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році [13]. Проте вона має загальний характер. У 1993 році Організація Об'єднаних Націй затвердила Декларацію про викорінення насильства щодо жінок. У цьому документі йдеться про повне подолання агресії проти жінок у різних сферах: сім'ї, на роботі та в державі загалом [11]. Декларація проголошує, що жінки мають рівні можливості у реалізації та захисті всіх прав людини й основних свобод у політичній, економічній, соціальній та інших сферах.

Організацією Об'єднаних Націй розроблено рекомендації для країн-членів щодо прийняття модельного законодавства з протидії насильству в сім'ї. Цей документ спрямований на вдосконалення законодавчої бази окремих держав у боротьбі з домашнім насильством, зокрема містить визначення поняття сімейного насильства і його форм, а також детальний опис механізму подання заяв від постраждалих. У ньому передбачено права жертв, окреслено обов'язки компетентних структур, які займаються проблематикою сімейного насильства, та введено заходи для надання екстреної і планової допомоги постраждалим від цього явища. Модельний закон був створений як рекомендаційний інструмент з метою покращення існуючих законодавчих норм щодо протидії насильству в сім'ї і усунення причин та умов, що сприяють його проявам. Він орієнтований на законодавчі органи та організації, відповідальні за розробку і прийняття актів правового регулювання для ефективної боротьби з домашнім насильством [19].

Після початку збройної агресії Росії проти України 2022 року Верховна Рада України ратифікувала Стамбульську конвенцію, яку вважають важливою міжнародною угодою, що забезпечує права жінок та дітей, а також підтримує фундаментальні права людини та європейські цінності. Її положення ставлять у

центр уваги права та інтереси осіб, які постраждали від насильства, незалежно від поточних обставин у країні. Це зобов'язує державні органи, установи та громадські організації здійснювати скоординовану співпрацю для захисту цих прав [19].

Конституція України є фундаментальною юридичною базою, норми якої гарантують охорону і захист прав, свобод та інтересів людини й сім'ї. До основних положень, що забезпечують цей захист, належать: право захищати своє життя і здоров'я, а також життя інших людей від протиправних посягань (ст. 27); заборона втручання в особисте та сімейне життя, крім випадків, передбачених законом (ст. 32); право на звернення до державних інституцій (ст. 40); право володіти, користуватися і розпоряджатися власністю (ст. 41); право на житло (ст. 47); судовий захист прав і свобод людини та громадянина (ст. 55); право знати свої права та обов'язки (ст. 57) [20].

В останні роки в Україні було прийнято низку законів, націлених на запобігання домашньому насильству: «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [36], «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [38], «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [37], «Про охорону дитинства» [43], «Про соціальні послуги» [44]. В цих законах закладено систему заходів, та суб'єктів запобігання домашньому насильству, у тому числі й визначено основних суб'єктів соціальної роботи, які займаються запобіганням домашньому насильству, визначено їх повноваження.

Важливим кроком у подоланні цієї проблеми на державному рівні стало ухвалення Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [36]. Цей документ запровадив новий підхід до боротьби з цим явищем, опираючись на європейські стандарти. Згідно із Законом, домашнє насильство – це будь-які дії чи бездіяльність фізичного, сексуального, психологічного або економічного характеру. Вони можуть вчинятися: у колі сім'ї або за місцем проживання; між родичами, теперішнім чи колишнім подружжям; між особами, які спільно проживають (або проживали) однією сім'єю. Закон підкреслює: насильством

вважаються також погрози таких дій, незалежно від того, чи мешкає кривдник разом із постраждалою особою [38].

Українське законодавство забороняє не лише фізичне насильство щодо дорослих, а й тілесні покарання дітей батьками. Зокрема, неприпустимим є застосування будь-яких заходів, що принижують людську гідність дитини (ст. 150 Сімейного кодексу, ст. 289 Цивільного кодексу) [46].

В Україні для втілення цих стандартів у 2018 році було затверджено Концепцію Державної соціальної програми. Вона визначає ключову роль соціальних служб. Основними завданнями соціального працівника є: консультування постраждалих щодо їхніх прав та доступних послуг; сприяння у розв'язанні проблем та направлення до профільних фахівців; надання первинної психологічної підтримки; інформування про соціальні послуги з урахуванням потреб людини. Тільки злагоджена співпраця державних установ та громадських організацій дозволить ефективно протидіяти цьому ганебному явищу та захистити права кожного члена суспільства.

На виконання цих законів в Україні розроблено систему підзаконних нормативних актів. Вони деталізують особливості соціальної роботи у сфері запобігання домашньому насильству. До таких документів, що закріплюють різноманітні практики протидії цьому явищу, належать такі:

- Типове положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі [34];

- Типова програма для кривдників [41];

- Про утворення Державної установи «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей» [45];

- Про затвердження форм документів, із яких формується особова справа постраждалої особи, влаштованої до притулку для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі [42];

- Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі [38];
- Порядок проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства [34].

У зазначених підзаконних актах регулюються випадки та терміни, протягом яких кривдник проходить стандартну програму. Визначається роль місцевих органів влади у роботі з кривдниками та постраждалими від домашнього насильства, а також особа, відповідальна за підготовку спеціалістів, компетенція яких охоплює питання запобігання домашньому насильству. Розглядаються аспекти організації та взаємодії місцевих органів влади із соціальними службами, способи звернення до кол-центру, а також особливості його співпраці з іншими суб'єктами, що займаються запобіганням домашньому насильству. Докладно описується процедура оформлення справ щодо домашнього насильства, типи документів, що використовуються, методи оцінки ризиків вчинення насильства і ряд інших пов'язаних питань.

Отже, наявність відносно впорядкованої нормативно-правової бази, результати наукових досліджень та аналіз практики подолання наслідків домашнього насильства над дітьми свідчать, що проблема жорстокості та насильства все ще зберігає свої масштабні прояви. Соціально-економічні кризи в Україні, такі як безробіття, нехтування вихованням молоді, зубожіння населення, мають прямий вплив на формування підростаючого покоління. Соціальна ізоляваність підлітків, розмитість моральних орієнтирів сприяють поширенню негативних явищ серед молоді, що нерідко призводить до зростання рівня злочинності. При цьому слід зазначити, що однієї лише нормативно-правової бази недостатньо для забезпечення ефективної протидії насиллю щодо дітей.

1.3. Психологічні особливості жертв домашнього насильства

Домашнє насильство є серйозним соціальним викликом, який завдає шкоди не лише окремим людям, а й суспільству загалом. За даними Українського центру соціальних реформ, орієнтовно 1,1 мільйона жінок в Україні щороку зазнають фізичної чи сексуальної агресії [4]. Водночас психологічний аспект цього явища залишається недостатньо вивченим. Це ускладнює як правове врегулювання, так і судовий розгляд справ. Аналіз стану осіб, які зазнали домашнього насильства, має ключове значення для розробки стратегій підтримки та реабілітації, а також для вдосконалення адміністративних механізмів. Провідні науковці, зокрема О. Кочарян, Л. Шпак та С. Максименко [49, с. 71], акцентували увагу на стані жертв та особливостях їхньої поведінки, що підтверджує надзвичайну актуальність цього питання.

Як зазначає Дж. Герман, тривале перебування в умовах домашнього деспотизму спричиняє складний посттравматичний стресовий розлад (C-PTSD). Він характеризується не лише флешбеками, а й докорінною зміною ідентичності та деформацією системи міжособистісних стосунків [54, с. 33–35]. Постійне приниження гідності зумовлює ерозію «Я-концепції», де панівним стає відчуття меншовартості та спотворене сприйняття власної суб'єктності.

В українських соціально-психологічних дослідженнях І. Андреевої підкреслюється, що соціокультурні чинники – зокрема патріархальні настанови та толерантність до «приватного» характеру насильства – посилюють ізоляцію постраждалих. Феномен «соціальної невидимості» агресії призводить до того, що особистість починає сприймати свій стан як невідворотну норму. Це є ключовим фактором інтерналізації ролі жертви [21, с. 119]. Поведінкові патерни в таких умовах часто включають «задобрювання» агресора – специфічну реакцію на травму, спрямовану на запобігання конфлікту через повну відмову від власних кордонів. Крім того, важливо враховувати тип прив'язаності: постраждалі часто демонструють амбівалентність, де страх перед близькістю поєднується з панічним страхом самотності.

На думку більшості психологів, для жінок, які стали жертвами подружнього насильства, характерні такі риси: пасивно-споглядальна позиція,

почуття страху, тривожність та терплячість, що межує із жертовністю. Також спостерігається низька самооцінка, невпевненість у собі, залежність від чоловіка та емоційна неврівноваженість. Остання часто виявляється у вразливості або неадекватних реакціях та агресивності. Крім того, розвинені невротичні механізми захисту – схильність до стереотипної поведінки та регрес у стані збудження – не дозволяють цим жінкам діяти конструктивно під час конфлікту. Постраждалі від сімейного насильства часто мають виражені акцентуації характеру: депресивну, тривожну або демонстративну [18, с. 148].

Жертви домашнього насильства часто живуть у хронічній тривозі та внутрішньому напрузі. Їхня психіка адаптувалася до постійної загрози, і це сформувало цілий комплекс психологічних особливостей (див. таблицю 1.2), які важливо враховувати в терапії [9, с. 113]. Наслідки насильства стосуються насамперед емоційного стану після пережитого, глибини переживань. Це може бути спокійний стан, коли не надається значення цього факту (за даними досліджень воно спостерігається лише у 10% жінок); це можуть бути неприємні переживання без сильного душевного надлому; але найчастіше це хворобливі переживання, що спричиняють глибоку душевну травму. Наслідками насильства є зміна ставлення до людей після нього: втрата довіри, страх, ненависть, більш вимогливе чи дбайливе ставлення до людей, щось інше.

Таблиця 1.2

Психологічні особливості жертв домашнього насильства

<i>Якості</i>	<i>Особливості прояву</i>
Низький рівень диференціації	Жертва часто зливається із партнером. Вона втрачає межі, ставить чужі потреби вище своїх, живе як «ми», забуваючи про «я». Це заважає відокремитися від аб'юзера і почати самостійне життя
Нечіткі особисті кордони	Клієнти, які пережили насильство, важко усвідомлюють, де закінчуються їхні бажання і починаються чужі. Вони беруть відповідальність за почуття та вчинки партнера, вважають, що могли «не довести», «краще постаратися» і тим самим уникнути насильства.
Низька самооцінка, постійне відчуття	Агресор зміцнює в жертві відчуття, що вона не варта любові і «іншого їй не знайти». Це руйнує впевненість у собі та почуття власної гідності. Внутрішній критик стає

провини	голосом аб'юзера, який звучить навіть за його відсутності.
Безпомічність	Якщо спроби опору у минулому закінчувалися провалом, людина перестає вірити, що може щось змінити. Він «замерзає» у ситуації насильства, вважає її своєю долею і навіть не розглядає альтернатив
Психологічні порушення	Жертви часто страждають від тривожних розладів, панічних атак, депресії, безсоння. При тривалому насильстві може розвинути посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – з флешбеками, уникненням та почуттям нереальності того, що відбувається. Психіка живе у режимі тривоги, навіть якщо реальної загрози більше немає
Диссоціація	Щоб пережити біль, людина ніби усувається від себе. Під час епізодів насильства жертва може відчувати, що все відбувається "не з нею". У довгостроковій перспективі це заважає відновити контакт із реальністю та собою
Емоційна залежність від агресора	Іноді у жертви формується Стокгольмський синдром - сильна прихильність до гвалтівника. Вона може виправдовувати його дії, захищати його перед іншими та відчувати подяку за рідкісні прояви турботи
Порушення довіри, ізоляція	Після насильства людині важко повірити, що хтось може бути поряд без умов. Жертви з підозрою ставляться навіть до психолога, бояться засудження та часто приховують, що з ними відбувалося.
Соматичні симптоми	Хронічна втома, головний біль, біль у тілі – часті супутники пережитого насильства. Організм жертви постійно перебуває в режимі тривоги, і це позначається на фізичному стані.

Найбільш універсальною та важкою реакцією на будь-яке, а не тільки сексуальне насильство, є низька самооцінка, яка сприяє збереженню та закріпленню психологічних порушень, пов'язаних з насильством, Особистість з низькою самооцінкою переживає почуття провини, сорому. Для неї характерні постійна переконаність у своїй неповноцінності, у тому, що "ти найгірший". Внаслідок цього дитині важко домогтися поваги оточуючих, успіху, спілкування його з однолітками утруднене [31, с. 179].

Жінки, які стали жертвами домашнього насильства, часто використовують захисні механізми, такі як витіснення, регресія та заміщення. У

своїй поведінці вони зазвичай орієнтуються або на уникнення проблеми, або на її конфронтацію. Проте вони рідко спрямовують свої зусилля на активне розв'язання ситуації чи планування конкретних дій для її подолання, натомість схильні дистанціюватися від інших. У зв'язку з цим ключовим завданням психолога є налагодження довірливого контакту з жертвою насильства через емпатію та надання ефективного алгоритму комунікації, що допоможе мінімізувати ризик повторної травми. Така психологічна динаміка та наявність виражених акцентуацій характеру (депресивної, тривожної, демонстративної) часто заважають постраждалим діяти конструктивно в ситуації конфлікту [7, с. 80].

Психологічний стан людей, які стали жертвами домашнього насильства, значною мірою впливає на перебіг адміністративного провадження. Емоційна нестабільність, відчуття страху та невпевненості можуть ускладнювати їхню взаємодію з правоохоронними органами та судовими інстанціями. Часто постраждалі уникають звернення до поліції через побоювання помсти з боку кривдника, недовіру до правоохоронної системи або переконання, що навіть офіційне звернення не приведе до позитивних змін у їхньому становищі. Брак віри у справедливість системи та негативний досвід попередніх контактів із правоохоронцями нерідко стають суттєвими бар'єрами для початку адміністративного розгляду [49].

Зокрема, практично всі діти, які постраждали від жорстокого поводження та зневажливого ставлення, пережили психічну травму, внаслідок чого вони розвиваються далі з певними особистісними, емоційними та поведінковими особливостями, що негативно впливають на їхнє подальше життя. Діти, які зазнали різного роду насильства, самі відчують гнів, який найчастіше виливають на слабкіших: молодших віком дітей, на тварин. Часто їх агресивність проявляється у грі, часом спалахи їхнього гніву немає видимої причини. Деякі з них, навпаки, надмірно пасивні, не можуть захистити себе. І в тому, і в іншому випадку порушується контакт, спілкування з однолітками. У занедбаних, емоційно депривованих дітей прагнення будь-яким шляхом

привернути до себе увагу іноді проявляється у вигляді зухвалої, ексцентричної поведінки. Діти, які пережили сексуальне насильство, набувають невластивих віку пізнання про сексуальні взаємини, що проявляється в їх поведінці, в іграх з іншими дітьми чи з іграшками. Навіть маленькі діти, які не досягли шкільного віку, постраждали від сексуального насильства, згодом самі можуть стати ініціаторами розпусних дій і втягувати в них велику кількість учасників [33, с. 101].

Жінка, яка зазнала будь-якого виду насильства, здебільшого реагує на ситуацію наступним чином: жінка пригнічена, вона соромиться, що з нею сталося; жінка повністю бере на себе провину за те, що з нею сталося, або вважає, що не зуміла або не знала, як зупинити насильство; жінка вважає себе відповідальною за поведінку чоловіка. Жінки, які зазнавали насильства, особливо в сім'ї, часто виявляються відстороненими від соціального життя. Однак багато жінок, які опинилися в такій важкій життєвій ситуації, не знають своїх законних прав і, відповідно, не можуть боротися проти насильства [50, с. 97].

Перелік організацій та установ, відповідальних за реалізацію заходів у сфері запобігання і протидії домашньому насильству, до яких можуть звернутися постраждалі особи, включає: служби у справах дітей (щодо випадків, пов'язаних із дітьми); відповідні підрозділи Національної поліції України; органи управління освітою, навчальні заклади, установи й організації освітньої системи; органи охорони здоров'я, заклади медичного обслуговування; центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; суди; прокуратуру; а також уповноважені органи з питань пробації [16, с. 84].

До загальних служб підтримки для постраждалих осіб належать такі установи, що надають необхідну допомогу: центри соціальних служб для сімей, дітей та молоді; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (зокрема дитячі містечка); центри соціально-психологічної допомоги; територіальні центри соціального обслуговування та надання соціальних послуг, а також інші заклади й установи,

які пропонують соціальні послуги для постраждалих осіб. Що стосується спеціалізованих служб підтримки постраждалих, до них належать притулки для постраждалих осіб, центри медико-соціальної реабілітації, кол-центри для запобігання та протидії домашньому насильству чи насильству за ознакою статі, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги потерпілим, а також установи й заклади, створені виключно для підтримки осіб, які постраждали від насильства, зокрема за ознакою статі [15, с. 103].

Особливою рисою, притаманною потерпілим від домашнього насильства, є відсутність житла, куди жінка могла б переїхати разом із дітьми. Доволі часто постраждалі залишаються з кривдником через нав'язані стереотипи чи традиції, які позиціонують шлюб як найвищу цінність та закликають до збереження родини за будь-яку ціну. Важливим фактором є також тиск оточення, що переконує жінку в її провині за насильство та вселяє надію, що агресію можна зупинити ціною повної покори вимогам партнера. Внаслідок цього потерпілі часто не можуть мобілізувати ресурси, необхідні для розірвання аб'юзивних стосунків, особливо безпосередньо після травмування [1, с. 247].

Отже, психологічні особливості поведінки жінок, що підвищує ризик стати жертвою злочину у системі подружніх відносин включають широкий спектр особистісних властивостей і станів, а також сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів, що зумовлюють особистісну схильність жінок до перетворення їх на жертву домашнього насильства. Однак представлені в психологічних дослідженнях дані високою мірою суперечливі і не дозволяють сформувати психологічний портрет жінки-жертви домашнього насильства. Відсутні узгоджені дані про особливості віктимності жінок-жертв домашнього насильства з боку партнерів чи подружжя.

Висновки до розділу 1

З'ясовано, що домашнє насильство являє собою складне соціальне явище, що охоплює різні форми агресії та контролю, які виникають у межах сімейних

або близьких стосунків. Воно може проявлятися у фізичному, психологічному, сексуальному чи економічному вимірі, завдаючи серйозної шкоди як самим постраждалим, так і суспільству загалом. Варто підкреслити, що це явище не має жодних обмежень за соціальними, економічними чи культурними критеріями – його випадки можуть виникати в будь-якому середовищі незалежно від статі, віку, етнічної приналежності або соціального статусу.

Встановлено, що наразі проблема полягає не стільки у відсутності нормативного регулювання реагування на випадки домашнього насильства, скільки у якісному виконанні обов'язків відповідними суб'єктами згідно з чинною нормативно-правовою базою. Це також стосується достатнього фінансування діяльності спеціально уповноважених органів, що працюють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також інших організацій та установ, яким доручено реалізацію заходів у цій сфері. Окремої уваги потребує функціонування загальних і спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб.

Констатовано, що домашнє насильство має серйозні психологічні наслідки, тому важливо, щоб спеціалісти якомога раніше виявляли випадки насилля щодо жінок або дітей. Кожен вид насильства викликає значні проблеми, але їх об'єднує спільне – завдання шкоди здоров'ю та загроза життю людини. Пасивна модель поведінки і небажання приймати відповідальність за вивільнення з деструктивних взаємин, що склалися, а також низький рівень критичності жінки не дозволяє осмислити і зрозуміти істинно деструктивний характер поведінки партнера та виявити його причини, нездатність передбачити можливі результати власних дій, усвідомити та встановити свої межі у міжособистісних взаєминах. Саме тому надання своєчасної, кваліфікованої психологічної допомоги повинно забезпечити жертвам безпеку і сприяти адаптивному вираженню почуттів, пов'язаних із пережитими станами сорому, зневіри та зневаги.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СИТУАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Технологія роботи соціального працівника в ситуації домашнього насильства

Домашнє насильство є глобальною проблемою, що охоплює всі верстви населення. Для ефективної протидії цьому явищу та допомоги постраждалим необхідна тісна співпраця державних установ із громадськими організаціями. Тільки злагоджена робота всіх соціальних суб'єктів сприятиме зменшенню кількості таких випадків. Наразі насильство в родині - одна з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини в сучасному суспільстві, тому запобігання йому є пріоритетним завданням соціальної роботи в громаді.

Основними завданнями соціального працівника або служби є:

1. Надання консультацій постраждалим та їхнім законним представникам (якщо ті не є кривдниками) щодо їхніх прав та доступних соціальних послуг.
2. Сприяння самостійному розв'язанню проблем постраждалою особою та її направлення до профільних фахівців у сфері протидії насильству (зокрема за ознакою статі).
3. Забезпечення первинної психологічної підтримки.
4. Інформування про заходи допомоги відповідно до потреб та психофізичного стану людини, що зазнала насильства [10, с. 115].

Робота з жертвами домашнього насильства потребує поетапного підходу. Важливо допомогти людині повернути контроль над життям, відновити самоцінність і навчитися вибудовувати кордони. Нижче наведені ключові етапи, через які проходить клієнт у процесі терапії. Їхня послідовність може змінюватися в залежності від стану та потреб людини, але кожен з етапів відіграє важливу роль у відновленні після травми.

Етап 1. Встановлення контакту та виявлення потреб клієнта.

Допомога жертвам домашнього насильства починається з найважливішого - створення безпечного простору та встановлення контакту [2]. Без цього етапу неможливо опрацювати травми або прийти до змін. Важливо пам'ятати: клієнт може прийти в тривозі, збентеженні або навіть у стані шоку. Його довіра до людей підірвана. Тому завдання психолога - не ставити запитання «в лоб», а спершу просто бути поруч та слухати. Для початку важливо дозволити клієнту говорити - у тому темпі та в тих словах, які йому доступні. Навіть якщо він мовчить чи відповідає однозначно, це вже сигнал. У цьому випадку важливо слухати активно, дбайливо передавати почуття словами клієнта та не оцінювати його досвід. Завдання психолога - показати: «я поруч», «я тебе чую», «тут безпечно». Якщо фахівець розуміє, що за розповіддю клієнта ховається насильство, важливо не квапити події. Часто жертва не усвідомлює, що стала учасником аб'юзивних відносин, або заперечує це. Вона може виправдовувати агресора, вважати, що сама винна. На першому етапі психологу важливо не доводити протилежне, а виявити повагу до суб'єктивного досвіду клієнта. Навіть якщо на перших сесіях не буде явних змін, сам факт присутності поруч стійкої людини, яка не засуджує, вже надає терапевтичну дію. Саме так закладається фундамент для подальшої роботи.

Етап 2. Визначення проблеми та цілей терапії.

Коли контакт встановлений, можна переходити до розуміння, що клієнт хоче змінити. Це може бути узагальнене почуття «погано мені» або «я не знаю, що робити». На цьому етапі важливо допомагати клієнту позначити свої відчуття, переживання, тривоги без тиску [2]. Завдання психолога: прояснити, у якій ситуації зараз є клієнт; з'ясувати, чи є загроза життю та здоров'ю; зрозуміти, які потреби зараз найважливіші: безпека, підтримка, емоційна стабілізація, позбавлення залежності від аб'юзера.

Етап 3. Робота з травмою.

Після того, як встановлені контакт та основні цілі, починається найважливіший і, мабуть, найделікатніший етап - опрацювання травми [24].

Жертви домашнього насильства приходять у терапію з величезним емоційним тягарем: страх, сором, вина, знеціненість, тривожність, спалахи агресії, депресія, дисоціація. Важливо розуміти: це не просто емоції, а наслідки тривалого насильства, часто комплексної травми. Безпека насамперед - не можна одразу «йти в біль». Навіть якщо клієнт починає розповідати подробиці, завдання психолога - дозувати занурення. Якщо емоційний ресурс на нулі, навіть проста спроба осмислити те, що трапилося, може стати повторною травмою. Потрібно постійно «тримати за руку» - повертати клієнта в «тут і зараз», допомагати йому спиратися на тіло, стабільність, вашу присутність. Багато хто вважає свої переживання «ненормальними»: «Чому я не пішла раніше?», «Я мала захистити дитину», «Я сама у всьому винна». Психолог допомагає усвідомити: почуття, які відчуває людина після насильства, - нормальна реакція на ненормальну ситуацію. Це найважливіший крок до того, щоб знизити почуття провини та сформувати новий погляд на те, що сталося. Якщо клієнт має ресурс, можна запропонувати участь у терапевтичній групі. Спілкування з іншими людьми, які пережили схожий досвід, знижує відчуття ізоляції та сорому.

Етап 4. Розвиток самооцінки та самостійності.

Коли гостра травма частково прожита, починається довгий і тонкий процес відновлення - робота над самооцінкою та поверненням контролю за власним життям. Саме на цьому етапі у клієнта з'являється відчуття опори на себе, перші кроки до автономії та розуміння своєї цінності поза роллю жертви. Усвідомлення власної цінності. Майже всі жертви насильства приходять в терапію зі спотвореним уявленням про себе: «я нічого не стою», «я не заслуговую на любов», «я не впораюсь одна» [28]. Психолог допомагає клієнту побачити та визнати сильні сторони, згадати успіхи, повернути гідність. Корисні прості практики: складання списку сильних сторін, досягнень, щоденник подяки собі. Робота із внутрішнім критиком. Багато років в аб'юзивних відносинах формують жорсткого внутрішнього критика - голос, який каже: «ти не впораєшся», «ти винна», «ти не вмієш жити». Цей голос - не

частина особистості, а наслідок інтеріоризованих чи засвоєних фраз і установок агресора. Його важливо помітити, відокремити та почати вибудовувати інший, який підтримує внутрішній діалог. Тут допомагають когнітивні техніки та елементи самоспівчуття.

Етап 5. Розробка плану дій у разі загрози.

Домашнє насильство – це травма минулого, а також реальна загроза сьогодення. Навіть після виходу з аб'юзивних відносин або на тлі тимчасового перемир'я ризик повторного насильства зберігається [28]. Тому важливий етап терапії - складання чіткого та реалістичного плану безпеки, який допоможе клієнту захистити себе та знизити тривожність. Визначення джерел небезпеки. Психолог допомагає клієнту визначити, які саме ситуації викликають небезпеку: візити партнера, дзвінки, контроль за переміщеннями, погрози в месенджерах. Разом із клієнтом важливо проговорити: що саме може статися, як це розпізнати та як швидко відреагувати.

Юридична та інформаційна підтримка. Соціальний працівник інформує клієнта про правові можливості: захист у суді, обмежувальні заходи, супровід соціальних служб. Важливо наперед зібрати телефони гарячих ліній, адреси кризових центрів, номери довірених співробітників поліції чи юристів.

Етап 6. Робота із залежністю від аб'юзера.

Емоційна прихильність до агресору - одна з найскладніших тем у терапії. Клієнти часто усвідомлюють шкоду, яку їм завдають, але продовжують залишатися у відносинах. Це не слабкість, а результат психологічних механізмів, що глибоко вкорінилися. Щоб розірвати цей зв'язок, потрібно працювати послідовно та дбайливо. Залежність між жертвою та аб'юзером формується на тлі травматичного досвіду [31]. У відносинах із насильством поєднуються страх, вина, надія та рідкісні моменти «кохання». Такий різкий контраст викликає викид гормонів, які посилюють прихильність. Клієнт може одночасно боятися і потребувати агресора. Соціальний працівник допомагає розібратися у цих протиріччях, визнати наявність залежності та побачити, як вона проявляється. Усвідомлення патернів та установок. Перший крок -

допомогти клієнту побачити повторювані моделі поведінки. Наприклад, прагнення виправдовувати агресора, почуття провини за його вчинки, ідеалізація періоду медового місяця в циклі насильства. Корисно використовувати техніку самостереження: клієнт веде щоденник, фіксує свої реакції, відстежує, коли і чому виникає бажання повернутися до партнера.

Виявлення незадоволених потреб. Залежність часто підтримується психологічними дефіцитами: потребою безпеки, схвалення, любові. Разом із клієнтом психолог визначає, які саме потреби закривалися за рахунок зв'язку з аб'юзером і шукає здорові способи їх задоволення. Наприклад, через спілкування із друзями, хобі, волонтерство, участь у групах підтримки. Робота з переконаннями про кохання та стосунки. Багато жертв переконані, що «страждання - це кохання», «я нічого не вартий без нього», «я не впораюся одна». Психолог допомагає заперечувати ці установки, замінюючи їх на більш реалістичні: «я можу бути в безпеці», «мої почуття важливі», «я маю право на повагу».

Етап 7. Планомірне завершення роботи та підтримка після терапії

Навіть за помітних результатів - зростання самооцінки, відновлення кордонів, вихід із відносин - ризик відкатів і рецидивів зберігається. Тому вихід з терапії має бути м'яким, поступовим та підкріпленим підтримкою. Підбиття підсумків. На цьому етапі важливо разом із клієнтом зафіксувати пройдений шлях. Які зміни відбулися? Що полегшало? Які нові здібності з'явилися? Це можна зробити усно чи письмово: у вигляді листа до себе, списку досягнень, колажу. Такий огляд допомагає клієнту побачити результати та зміцнити впевненість у собі. Закріплення опор. Терапевт допомагає скласти власний набір ресурсів: список технік самодопомоги, телефонів довіри, людей, що підтримують, безпечних місць, практик стабілізації. Обговорення можливих труднощів. Клієнту важливо знати, що відкат – це нормально. Разом обговорюються сигнали, якими можна зрозуміти, що час повернутися в терапію або звернутися за підтримкою.

М'який вихід. Завершення терапії може бути поступовим: з переходом від щотижневих сесій до зустрічей щомісяця. Це дозволяє клієнту перевірити свої сили у самотійному житті, знаючи, що підтримка поруч. Підтримка після терапії. У деяких випадках можна запропонувати періодичні підтримуючі сесії - наприклад, раз на місяць або за необхідності. Це створює відчуття безпеки та допомагає клієнту залишатися в контакті з результатами терапії [4, с. 41].

Отже, робота з жертвами домашнього насильства вимагає від психолога особливої чутливості, терпіння та готовності витримувати складні емоції клієнта. Ці люди пережили глибоку травму, тому терапевтичний процес супроводжується безліччю бар'єрів - від недовіри до опору. Недовіра до терапевта. Жертва вже стикалася із зрадою, обманом, порушенням кордонів. Формувати довіру їй важко. Тому на встановлення контакту йде більше часу, ніж у звичайній терапії. Психологу треба бути особливо уважним до тону, слів, дистанції. Важливо не поспішати клієнта, уникати тиску та оцінок. Опір терапії. Жінки та чоловіки, які пережили насильство, часто бояться змін. Вони можуть знецінювати роботу, спізнюватися чи пропускати сесії, уникати обговорення травматичних тем. Це захист - і він заслуговує на визнання. Психологу варто сприймати опір як частину процесу та включати його в роботу, а не боротися з ним.

2.2. Організація та хід дослідження

Суспільні зміни сприяють розвитку індивідуальності, формуванню самооцінки, особистісному зростанню, становленню самосвідомості, ідентифікації та процесу самоствердження особистості. Однак паралельно вони виявляють дефіцит доброзичливості та милосердя у взаємовідносинах між людьми, а також загострюють проблеми сімейного виховання. У результаті порушується гармонія у стосунках між батьками та дітьми, а також іншими членами родини, що в окремих ситуаціях може призводити до насильства над дітьми [10, с. 109].

Метою експериментального дослідження є виявлення випадків домашнього насильства та факторів ризику, а також планування роботи з профілактики щодо жорстокого поводження з дітьми, нами було проведено діагностичне дослідження.

Ключова мета експериментальної роботи передбачала виконання наступних завдань:

- 1) підібрати та апробувати діагностичні методики дослідження;
- 2) обґрунтувати критерії та визначити стан домашнього насильства на прикладі учнів.

Для визначення проблеми домашнього насильства відносно дітей в сім'ї ми провели констатуючий експеримент. Експеримент було проведено на базі Рівненського академічного ліцею «Престиж» ім. Лілії Котовської Рівненської міської ради. В експерименті брало участь 13 батьків та 17 учнів 7 «В» класу. Деякі батьки відмовилися від проходження діагностичних методик з невідомих причин.

Профілактика домашнього насильства відносно з дітей в сім'ї здійснюється у три етапи. У межах загальноосвітніх школах здійснюється профілактична та діагностична робота з батьками, педагогічним колективом та школярами. Цим переважно займаються соціальні педагоги та психологи. Ці дії робляться для того, щоб запобігти жорстокому поводженню з дітьми в сім'ї.

В рамках експерименту були використані діагностики та методики:

- Бесіда із класним керівником.
- «Опитувальник Басса-Дарки»
- Анкета для дітей «Сім'я очима дитини».
- Анкета «Характеристики насильства у сім'ї очима дорослих».
- Опитувальник «Агресивна поведінка».

1. Бесіда із класним керівником. Мета розмови: дізнатися, чи є зафіксовані випадки домашнього насильства з дітьми в сім'ї. Класний керівник відповів на низку питань:

1. Чи були зафіксовані випадки жорстокого поводження з дітьми?

2. Чи всі діти виховуються у повних сім'ях?
3. Чи діти регулярно проходять медичне обстеження?
4. Діти приходять до школи старанно?
5. Як діти спілкуються у класі?
6. Якщо конфлікти у класі?
7. Чи звертаються діти з дитячо-батьківськими проблемами до соціального педагога та психолога?

2. Опитувальник «Басса-Дарки» розроблений А. Басс та А. Дарки у 1957 р. і призначений для діагностики агресивних та ворожих реакцій. Мета діагностики: виявлення тих батьків, у яких виражені фізична, непряма та вербальна агресія та дратівливість. За результатами методики виділяються ті батьки, які порушують права дитини, це сім'ї, які мають високий бал хоча б за однією шкалою опитувальника.

Батькам було запропоновано відповісти на 44 питання, які включені до 4 шкал. За ними можна оцінити, наскільки агресивними є батьки. Це наступні шкали: Шкала 1. Фізична агресія; Шкала 2. Непряма агресія; Шкала 3. Роздратування; Шкала 4. Вербальна агресія [28].

3. Анкета для батьків виявлення типових способів виховного на дитини. Анкета містить питання щодо частоти застосування різних виховних заходів для дитини. В анкету включені не лише ті методи впливу, які стосуються порушення прав дитини, але також і ті, що порушення прав дитини не є. Батькам пропонується оцінити за 5-бальною шкалою, наскільки часто вони використовують різні заходи на дитину.

4. Анкета для дітей «Сім'я очима дитини». Анкета дає уявлення з позиції дітей, про типи сімейного виховання та способи контролю за поведінкою дитини в сім'ї.

Дітям було запропоновано відповісти на такі питання як:

- Тобі подобається проводити час удома?
- Твої батьки часто розмовляють із тобою про справи?
- Як вони частіше розмовляють: ласкаво чи лаються?

– Якщо ти щось зламав, мама чи тато допоможуть тобі полагодити чи лаятимуть?

- Якщо тебе хтось образив або ти просто засмутився, ти одразу розповіси про все маму і тата?

5. Анкета «Характеристики насильства у ній очима дорослих».

Ціль: виявлення у батьків наявності знань про проблему насильства в сім'ї.

Батькам було запропоновано відповісти на питання щодо проблеми (15 питань), серед яких були такі:

1. Насильство-це:

Приниження гідності іншої людини

Заподіяння шкоди іншій людині

Ситуація влади однієї людини над іншою

Спосіб самоствердження

Спосіб контролювати емоції та поведінку іншої людини

Примушення іншої людини здійснювати не характерні для неї вчинки та дії

Психічне відхилення

2. Як ви ставитеся до проблеми насильства?

· Категорично засуджую насильство

· Швидше засуджую насильство, ніж ні

· Відношуся нейтрально

· Припускаю, що в деяких випадках воно можливе

3. Чи розглядаєте ви покарання дітей як акт насильства?

· Так

· Швидше так, ніж ні

· Ні

· Швидше ні, ніж так

4. Які види покарань дитини в сім'ї можна віднести до акту насильства?

· Образа

- Фізичний вплив
- Позбавлення задоволень
- Заборона на діяльність, що приносить задоволення.

6. Опитувальник «Агресивна поведінка». Ця методика призначена виявлення схильності дитини до певного типу агресивного поведінки. Опитувальник включає 40 питань.

Процедура проведення проводиться так: перед учнями ряд тверджень. Потрібно визначити, наскільки вони згодні з кожним із них. Якщо вони згодні із твердженням, необхідно вибрати відповідь: «Так», якщо не згодні – «Ні».

2.3 Аналіз результатів констатуючого експерименту

У ході бесіди з класним керівником вдалося з'ясувати, що факти жорстокого поводження зафіксовано не було. Діти завжди старанні та акуратні. Діти приходять до школи в чистому одязі, який відповідає порі року. Всі діти регулярно проходять медичне обстеження, на якому синці та садна не були помічені. У класі спостерігається позитивна атмосфера, відкритих конфліктів немає. Дві дитини виховуються в неповній сім'ї, 1 дитина в сім'ї що опікується нею, і 2 дитини виховуються вітчимою. Учні не звертаються до соціального педагога та психолога зі своїми проблемами.

За методикою «Басса-Даркі» узагальнені результати дослідження представлені на рис. 2.1.

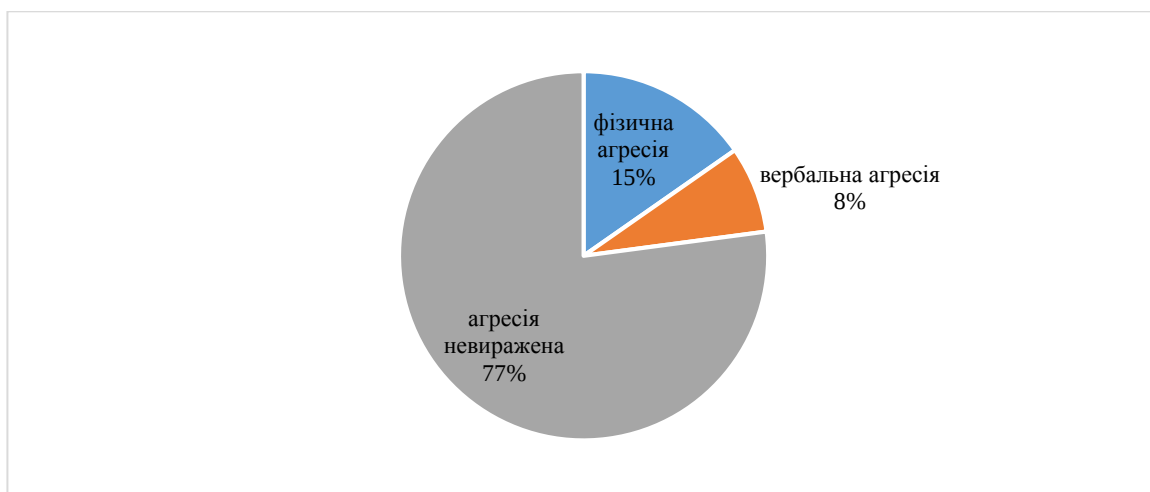

Рис. 2.1. Рівні агресії батьків за методикою «Басса-Даркі»

За шкалою «фізична агресія» 2 батьки (15,3%) набрали бали вище за норму. За шкалою «вербальна агресія» – також у одного з батьків високі бали (7,6%). У одного з батьків (7,6 % від загальної кількості батьків) високі бали за шкалою «фізична агресія» у поєднанні з високими балами за шкалою «вербальна агресія». У 11 батьків (84,6%) агресії за 4 шкалами не виражені. Можна припустити, що батьки з 2 сімей схильні виявляти жорстоке поводження до дітей.

Анкета для дітей «Сім'я очима дитини». За результатами анкети нам вдалося отримати такі дані:

– На запитання чи подобатися тобі проводити час удома, 9 дітей (52,9% від загальної кількості) відповіли не завжди. Інші 8 хлопців (47,1%) відповіли, що подобається проводити час вдома.

– Твої батьки часто розмовляють з тобою про справи, 1 дитина (5,8%) відповіла, що батьки не розмовляють про справи. 7 хлопців (41,1% від загальної кількості піддослідних) відповіли, що батьки не завжди цікавляться справами дитини. 9 (52,9%) хлопців відповіли, що справами батьки цікавляться.

– Як батьки частіше розмовляють із тобою: ласкаво чи лаються.

6 осіб (35,2%) відповіли, що батьки лаються і розмовляють ласкаво. Інші 11 дітей (67,7%) відповіли, що батьки спілкуються з ними лагідно.

– На запитання батьки часто з тобою граються, гуляють 10 дітей (58,8%) відповіли, що батьки не проводять час разом із дитиною. 5 осіб (29, 4%) відповіли, що не завжди батьки грають або гуляють із ним. 2 (11,7%) дитини відповіли, що організовано спільне дозвілля з батьками.

– Якщо тебе хтось образив або ти просто засмутився, ти розповіси про всіх батьків, 8 дітей (47%) вказали, що не розповідатимуть батькам. 8 осіб (47%) відповіли, що не завжди розкажуть про свої проблеми. 1 (5,8%) дитина відповіла, що поділитися своїми проблемами з батьками.

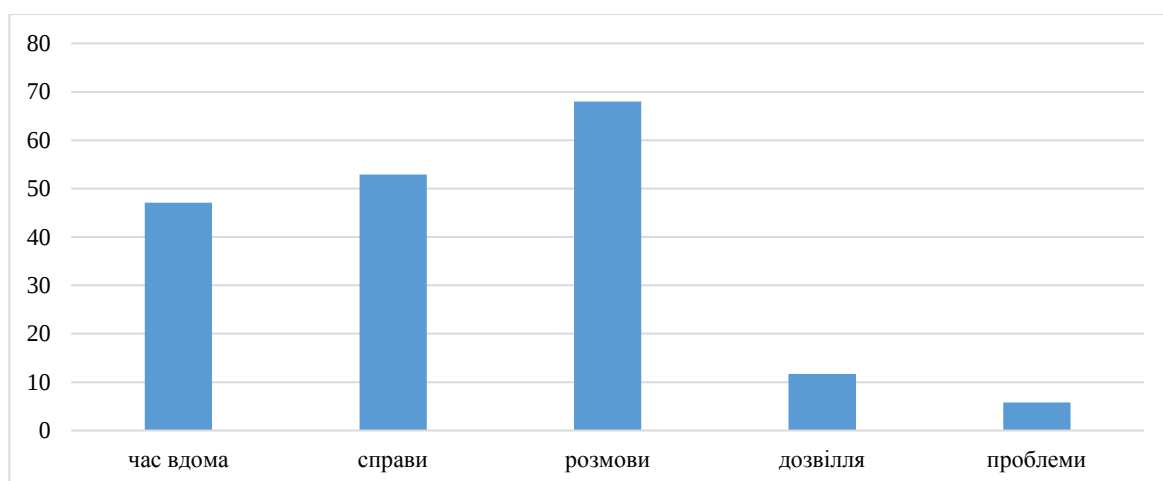

Рис. 2.3. Показники анкетування «Сім'я очима дитини»

Проаналізувавши отримані відповіді можна сказати, що у 6 сім'ях, використовується авторитарний стиль виховання, характеризується обмеженням свободи, підвищеними вимогами до дитини, силовими впливами, відсутністю ситуації вибору.

Анкета «Характеристики насильства у сім'ї очима дорослих». Результати анкети:

– На запитання, що таке насильство батьки відповіли таким чином (було запропоновано вибрати не більше трьох варіантів):

«Приниження гідності іншої людини» обрали 10 осіб (76,9%);

«Заподіяння шкоди іншій людині» відзначили 7 осіб (23,8%);

«Ситуація влади однієї людини над іншою» обрали 5 осіб (38,4%);

«Спосіб контролювати емоції та поведінку іншої людини вчинки та дії» відзначили як варіант 5 осіб (38,4%);

«Психічне відхилення» обрали 3 особи (23%). Інші відповіді обрані не були.

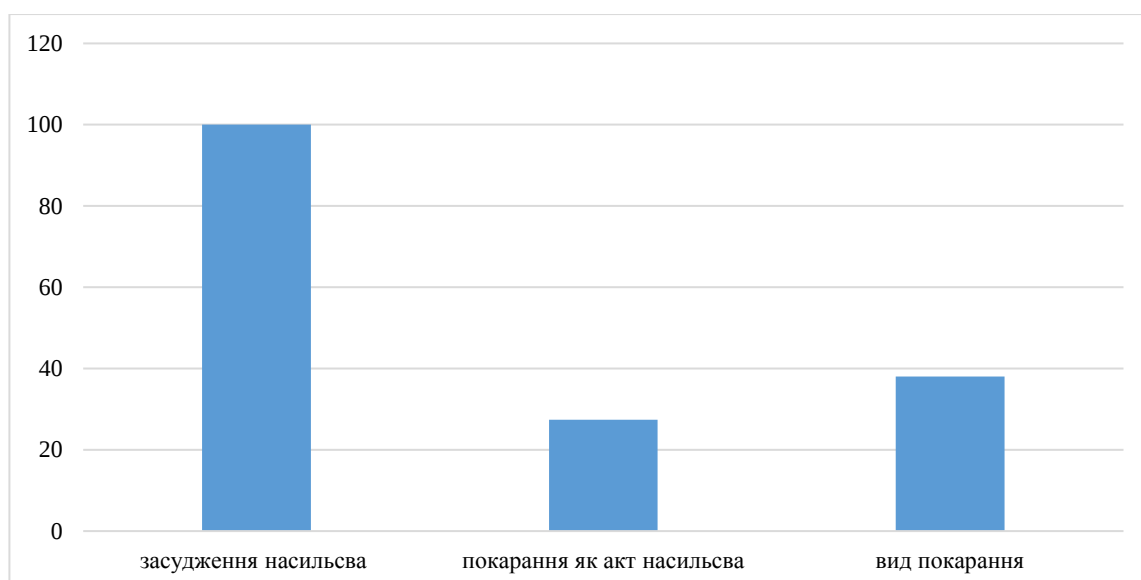

Рис.2.3. Показники анкетування «Характеристики насильства у сім'ї очима дорослих»

На питання, як ви ставитеся до проблеми насильства, 13 батьків (100%) відповіли, що категорично засуджують насильство. Батьки на запитання чи розглядаєте ви покарання дітей як акт насильства, дали такі результати: «Так» відповіли 2 особи (15,3%); «Швидше так, ніж ні» 3 особи (23%); «Ні» 5 осіб (38,4%); «Швидше ні, ніж так» 3 особи (23%).

На запитання, які види покарань дитини у сім'ї ви можете віднести до акту насильства, батьки дали такі відповіді: "Образу" обрали 5 осіб (38,4%); "Фізичний вплив" відповіли 10 осіб (76,9%); "Позбавлення задоволень" вказали 3 особи (23%); «Заборону на діяльність, яка приносить задоволення» обрали 2 особи (15,3%). За результатами анкетування виявлено, що всі батьки знають проблему жорстокого поводження з дітьми.

За результатами діагностики агресії за методикою «Агресивна поведінка» здійснено узагальнення результатів, що відображено на рисунку 2.4.

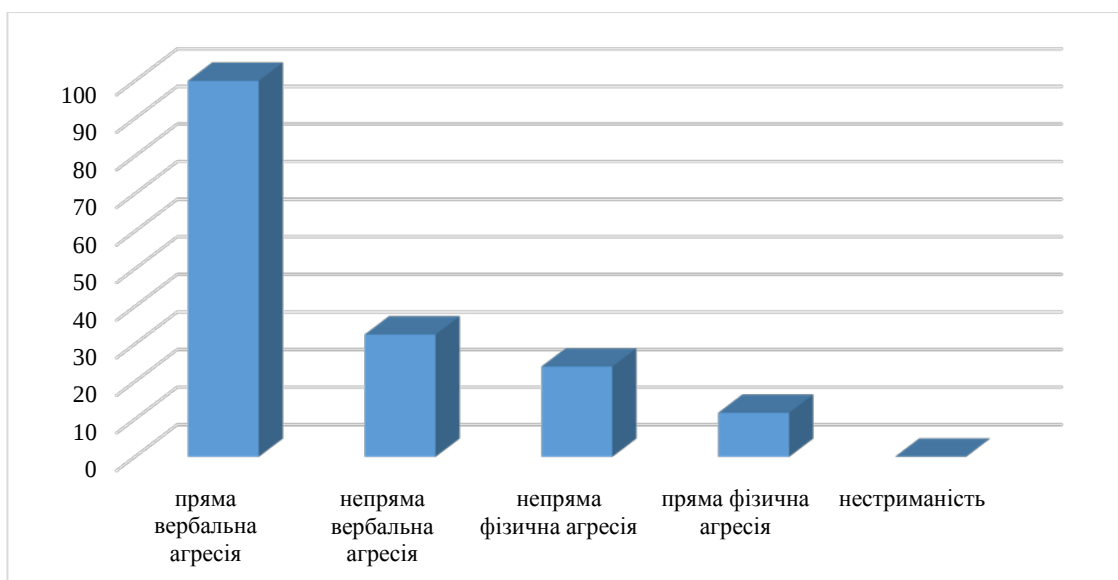

Рис.2.4. Показники агресії особистості за опитувальником «Агресивна поведінка»

1. Пряма вербальна агресія (ПВА) виявлена в усіх дітей, що становить 100% - є образи і вербальні форми приниження іншого, наприклад дражнилки.

2. Непряма вербальна агресія (КВА) виявлена у 6 осіб, що становить 35,2% – звинувачення, погрози одноліткові, скарги, демонстративний крик, спрямований на усунення однолітка, агресивні фантазії.

3. Непряма фізична агресія (КФА) виявлена у 4, що становить 23,5 % – спрямована на заподіяння будь-якого матеріального збитку іншому, через безпосередні фізичні дії (руйнування продуктів діяльності іншого, знищення чи псування чужих речей).

4. Пряма фізична агресія (ПФА) виявлена у 2 учнів, що становить 11,7% – є безпосереднім нападом на іншого та завданням йому фізичного болю та приниження. Вона може приймати символічну та реальну форму. Символічна агресія є загрозою і залякуванням, пряма агресія — безпосередній фізичний напад (бійка).

5. Нестриманість (нездатність впоратися з собою) не виявлена в жодній дитини.

Експеримент показав, що сімей, у яких застосовується жорстоке поводження, немає. Розмова із класним керівником показала, що зафіксованих випадків жорстокого поводження не було. В результаті анкетування на виявлення типових способів виховного впливу на дитину зафіксовано, що батьки допускають такі способи впливу як покарання, фізичне покарання та погрози. Дані форми відносяться до форм фізичного та психічного насильства. Для запобігання виникненню насильства в сім'ї, корекції проблем у сімейних відносинах на ранній стадії та поведінки, що веде до порушення прав дитини в сім'ї, слід проводити первинну профілактику – завдання, яке вирішуватиметься в рамках нашої програми.

Висновок до розділу 2

У другому розділі здійснено експериментальне дослідження роботи соціального педагога в ситуації домашнього насильства. Охарактеризована технологія роботи соціального працівника в ситуації домашнього насильства. Обґрунтовано хід та опис методик дослідження. Здійснено аналіз результатів констатуючого експерименту.

«Опитувальник Басса-Дарки» дозволив з'ясувати схильність батьків до прояву фізичної та вербальної агресії, що може призвести до застосування насильства щодо дитини. Внаслідок проведення анкети для дітей «Сім'я очима дитини» виявлено, що у деяких сім'ях використовується авторитарний стиль виховання. Загальне дозвілля відсутнє. Діти готові ділитися своїми проблемами. Дітям не завжди подобається проводити час вдома. Батьки не завжди цікавляться справами дитини. Анкета «Характеристики насильства у ній очима дорослих» дозволила дізнатися, що батьки адекватно розуміють, що мається на увазі під насильством. Усі батьки категорично засуджують застосування насильства. На думку батьків – образа, фізична дія, позбавлення задоволень – це види покарань дитини в сім'ї, які належать до акту насильства.

За результатами опитувальника «Агресивне поведінка» (Е. Ільїна, П. Ковальов) з'ясувалося, що у класі є діти, які мають агресію.

За результатами констатувального експерименту, були отримані підсумкові результати, які показали, що сім'ї, в яких застосовується жорстоке поводження немає. Але було зафіксовано, що батьки припускаються таких способів впливу як покарання, фізичне покарання та погрози. Дані форми відносяться до форм фізичного та психічного насильства. Батьки мають схильність до прояву фізичної та вербальної агресії, що може призвести до застосування насильства по відношенню до дитини. У деяких сім'ях використовується авторитарний стиль виховання. У класі є діти, які здатні виявляти агресію.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СИТУАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

3.1. Програма роботи соціального працівника в ситуації домашнього насильства

В даний час до найбільш актуальних проблем соціально-педагогічної теорії і практики належить проблема жорстокого поводження з дітьми в сім'ї. Жорстоке звернення – це будь-які дії чи бездіяльності з боку батьків, осіб, які їх замінюють або інших дорослих, внаслідок чого порушується здоров'я та благополуччя дитини або створюються умови, що заважають його оптимальному фізичному чи психічному розвитку, ущемляються права та свобода». Жорстоке звернення проявляється через кілька форм насильства: сексуальне насильство; психологічне насильство; зневага; фізичне насильство.

Насильство над дитиною загрожує її фізичному життю, завдає тяжких моральних і психологічних проблем: постійна боязнь виявитися об'єктом насильства у сфері безпосереднього соціального оточення переростає у сильний психологічний тиск, що веде до стресів, нервових зривів, зниження самооцінки, стає додатковим джерелом міжособистісних конфліктів тощо. Тому фахівцям з профілактики жорстокого поводження з дітьми необхідно допомогти батькам і підліткам навчитися контролювати свої дії, щоб уникнути насильства.

Новизна. Ця програма передбачає як роботу з дітьми, а й у першу чергу роботу з батьками. Така складна проблема, як жорстоке поводження з дітьми, вирішується за коштами організації спільної роботи батьків і дітей. Розроблена програма передбачає використання активних форм навчання, такі як, круглий стіл, ділова гра, тренінг, перегляд та обговорення фільму та інші.

Метою формувального експерименту є реалізація розробленої автором програми з запобігання жорстокому поводженню з дітьми в сім'ї за умов загальноосвітньої школи.

Програма профілактики жорстокого поводження з дітьми передбачає три етапи:

Перший етап – діагностичний, який виявить схильність до жорстокого поводження з дітьми у сім'ї.

Другий етап – основний, у ньому передбачається робота з учнями та їх батьками, з профілактики жорстокого поводження з дітьми у сім'ї.

Третій етап – заключний, спрямований на проведення контрольного експерименту нашого дослідження з метою виявлення ефективності програми профілактики жорстокого поводження з дітьми в сім'ї.

Ціль програми: профілактика жорстокого поводження з дітьми в сім'ї в умовах загальноосвітнього закладу.

Завдання:

1. Сприяти підвищенню психолого-педагогічної компетентності батьків проблемі профілактики жорстокого поводження з дітьми у ній.
2. Створити умови для організації спільного дозвілля - включення батьків та дітей до соціо-культурної діяльності.
3. Організувати консультаційну роботу з батьками щодо проблеми жорстокого поводження з дітьми.
4. Організувати інформаційну освіту батьків.
5. Інформувати дітей про агресивну поведінку.

Запропонована програма будується на принципах:

- гуманізму – утвердження норм поваги та доброзичливого ставлення до кожної дитини та батьків;
- конфіденційності – інформація, отримана у процесі проведення роботи, не підлягає свідомому чи випадковому розголошенню.
- добровільності – участь учнів та батьків у заходах даної програми має бути свідомою та добровільною;
- орієнтація на позитивний результат; позитивні досягнення.

Відмінні риси програми. Ця програма орієнтована не лише на засвоєння теоретичних знань, а й на формування в учасників програми діяльнісно-

практичного досвіду запобігання випадків жорстокого поводження з дітьми. Програма профілактики жорстокого поводження з дітьми передбачає проведення широкого комплексу заходів.

Очікувані результати освоєння програми:

1. Підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків щодо проблеми профілактики жорстокого поводження з дітьми у ній.
2. Гармонізація дитячо-батьківських відносин.
3. Зниження рівня агресивності у батьків та дітей.
4. Переосмислення батьками змісту виховання дітей та свого ставлення до дитини.

Форми та методи роботи:

На заняттях передбачається використання наступних форм і методів: круглий стіл, дискусія, лекція, змагання, тренінг, перегляд та обговорення фільму, ділова гра, фотокрос, та ін.

Розроблена програма передбачає роботу соціального педагога, психолога, класних керівників, учнів.

Методика реалізації програми:

Перший блок програми: підвищення батьківської компетентності включає теоретичний аспект. У цьому блоці обговорювалися такі питання, як жорстоке поводження в сім'ї з дітьми, особливості підліткового віку, сутність фізичного насильства, стилі сімейного виховання, сутність заохочень та покарань. Все це відбувалося на заняттях у формі лекції з вправами, ділової гри, дискусії, перегляд та обговорення фільму, круглого столу та ін.

Круглий стіл – обговорення складних багатоаспектних проблем за участю запрошених провідних фахівців: всебічно глибокий розгляд актуальної проблеми жорстокого поводження з дітьми у сім'ї шляхом її вільного групового обговорення. Учасники розсідають за круглим столом. Таке розташування створює менш формальну обстановку, можливість особистого включення кожного у спілкування, підвищує мотивацію учасників, включає невербальні

засоби спілкування, сприяє зростанню активності, збільшення кількості висловлювань.

Заняття на тему «Жорстоке поводження з дітьми в сім'ї» у формі круглого столу дозволило обговорити актуальну тему з різних боків. На цьому занятті батьки обговорювали питання разом із запрошеними фахівцями. Психолог розповів про вікові особливості підліткового віку. Соціальний педагог виступив із темою «Жорстоке звернення та види насильства». Співробітник поліції поінформував батьків про їхню відповідальність за жорстоке поводження з дітьми. Також на круглому столі виступила студентка, з доповіддю «Фактори ризику жорстокого поводження з дітьми». Батьки висловлювали свою думку щодо проблеми жорстокого поводження, про причини виникнення насильства над дітьми та ін. Усі батьки були під враженням від заняття. Батьки не могли повірити, що така соціальна проблема існує у наш час, хоч вони всі про це знали.

Другий блок – спільна культурно-дозвільна діяльність. Нами було організовано спільне дозвілля батьків та дітей. На заняттях формувалася емоційна близькість та прихильність між дітьми та батьками, розвивалися навички конструктивної взаємодії. Реалізувався цей напрямок за допомогою прийомів та методів як змагання, тренінг, фотокрос, мотузковий курс та ін.

Веселі старты (змагання) – дають вихід запасам енергії дитини та батька, вчать оцінювати ситуацію та робити відповідні висновки, підвищують позитивний настрій та зміцнюють психоемоційне здоров'я та розвивають навички спілкування.

Захід «Швидше, вище, сильніше» дозволив виплеснути дитині та батькові свою енергію та провести час разом. Батькам та дітям було запропоновано пройти низку завдань, у ході яких вони намагалися ефективно взаємодіяти один з одним. У батьків і дітей покращився настрій, вони вчилися оцінювати ситуацію і приймати рішення самостійно. Веселі старты проводилися в спортивному залі, в дитячо-батьківських командах з'являвся дух суперництва, і я могла спостерігати, як поведуться в цій ситуації батьки та діти в даній

ситуації. Були випадки, коли хлопці не справлялися зі своїми емоціями і починали кричати, якщо хтось помилився, але після цього вмикалися назад у процес.

Тренінг взаємодія – сприяє встановленню розвитку довірчих відносин батька з дитиною. Тренінг допомагає активізувати ефективну взаємодію всередині сім'ї, покращити емоційний контакт батька та дитини. Так, на занятті «Уміємо спілкуватися» ми запропонували намалювати дитині та батькам свій будинок, але не обговорюючи малюнок. Учасники були дуже захоплені малюванням. Діти та батьки працювали в повній тиші, але це не завадило домовитися, хто і що малюватиме. Малюнки вийшли яскраві та красиві. Також на цьому занятті дітям та батькам було запропоновано закінчити пропозицію «Я давно хотів тобі сказати», яка буде адресована своїй рідній людині. Батьки та діти намагалися сказати про свої почуття, але не всі змогли впоратися із цим завданням. Батьки, які почули слова кохання від своєї дитини, були дуже зворушені. Дітям, яким сказали, що їх люблять і в них вірять, стали впевненіше поводитися далі на занятті. На цьому занятті батьки та діти вчилися почуття емпатії, емоційної підтримки один одного. Батьки та діти дізналися про техніку «активне слухання», яке дозволяє покращити стосунки в сім'ї та досягти порозуміння. Так цю техніку відпрацювали у вправі «ситуація з контрольної», де звертали уваги як потрібно правильно користуватися цією технікою у повсякденному житті [3].

Третій блок спрямовано працювати з дітьми. Нами проводилися заняття з дітьми з метою підвищення поінформованості підлітків про поняття «агресивна поведінка» та виявлення здатності розпізнавати власні агресивні реакції, а також для ознайомлення з прийомами зниження агресивної поведінки.

На занятті «Агресивна поведінка – що це?» були використані форми: лекція, бесіда, вправи. Лекція - трансляція інформації на будь-яку кількість людей. У нашій програмі лекція необхідна для того, щоб просвітити учнів про те, що є агресивна поведінка і які існують. На заняття хлопці дізналися, що таке агресія, агресивна поведінка, які агресії існують. Так само, що є основою

агресивної поведінки і чим може бути обумовлена агресія. Бесіда – допомогла з'ясувати коло питань, що цікавлять, важкодоступних безпосередньому спостереженню. У нашому випадку нас цікавить питання, як учні справляються з агресивною поведінкою.

Вправи використовувалися для відпрацювання практичних навичок. Діти склали список, як можна боротися з агресією та повісили його у класі. У списку були такі способи, як прийняти холодний душ, почитати, потанцювати, випити чай, прогулятися, погратись і навіть поспати. Також ми відпрацьовували свої негативні емоції та знімали напругу за допомогою газет та малюнків. Тут хлопці були вільні у виборі, вони могли намалювати, що відчували, коли були в гніві, і порвати газету для зняття напруги. На заняття діти були дуже активними, відповідали на запитання та були дуже зацікавлені у розробці способів боротьби з агресією. Взяли багато нового на замітку та пообіцяли бути спокійнішими та стриманішими.

Якщо клієнт має ресурс, можна пропонувати участь у терапевтичній групі. Спілкування з іншими людьми, які пережили схожий досвід, знижує відчуття ізоляції та сорому. Фраза «я не одна» стає точкою опори. Єдиного сценарію роботи із травматичними переживаннями немає. Залежно від підходу може бути тілесна терапія, EMDR, ПТСР-орієнтовані методики, техніки переписування спогадів, арт-терапія. Головне - не зміст методу, а готовність психолога йти в темп клієнта, повертаючись до травматичного досвіду так, щоб не спричинити повторну дестабілізацію. Іноді опрацювання займає місяці, і це нормально [50, с. 185].

Навчання навичкам самопідтримки. Самостійність починається з малого - з уміння заспокоїти себе, підтримати у скрутній ситуації, піклуватися про себе не зі страху чи вини, а тому, що «я важлива для самої себе». Практики самоспівчуття, навички «м'якого» внутрішнього мовлення, ритуали турботи про себе - все це допомагає поступово відновлювати внутрішній ресурс. Іноді корисно дати клієнту «домашнє завдання» — знайти спосіб подбати про себе щодня, навіть у найпростішому: поспати, поїсти, сказати «ні». Розвиток

автономії та вміння приймати рішення. Жертви часто не вірять у свою здатність керувати власним життям. Це не дивно: в аб'юзивних відносинах усі рішення за них приймав партнер. Завдання терапевта - створити умови, де клієнт може вчитися приймати рішення у безпечній обстановці. Рольові ігри, моделювання ситуацій, обговорення реальних прикладів із життя клієнта допомагають розвинути впевненість у собі та навичку самостійної дії. Постановка реалістичних цілей. Часто після виходу із травматичних відносин людина не розуміє, куди рухатися. Аб'юз позбавляє людину здатності планувати: все підпорядковане виживанню. Тому наступний крок – вчитися знову мріяти, ставити цілі та йти до них. Важливо, щоб вони були конкретними, досяжними та йшли від внутрішніх потреб клієнта, а не бажання «комусь довести» [27].

Створення «тривожної валізки». Йдеться про підготовку речей першої необхідності: документи, гроші, запасні ключі, ліки, список номерів екстрених служб та довірених осіб. Валіза має бути в доступному, але безпечному місці. Іноді клієнту потрібна допомога, щоб зібрати його непомітно від агресора – психолог може запропонувати алгоритм та послідовність дій.

Формування маршрутів евакуації та зон безпеки. Клієнт заздалегідь визначає, куди він може піти у разі загрози: до друзів, у кризовий центр, на орендовану квартиру. Водночас обговорюються шляхи відступу, способи транспортування дітей, варіанти укриття. Іноді корисно заздалегідь поговорити з тими, хто може дати притулок клієнту, і обговорити можливі сигнали тривоги. Кодові слова та сигнали тривоги. Якщо пряме звернення за допомогою неможливо, важливо продумати способи передачі сигналу: кодове слово по телефону, емодзі у повідомленні, фраза у розмові. Довірені особи повинні наперед знати, що означають ці знаки і як на них реагувати.

Отже, заняття із запропонованої програми допомогли дітям і батькам зрозуміти себе, навчитися контролювати свої дії та вчинки, розбиратися в почуттях інших людей, допомогли самодисциплінувати себе, крім того, вони допомогли згуртувати сім'ї та клас загалом. Загальне ставлення дітей та батьків до занять змінювалося. Вони показували як зацікавленість, і байдужість. Теми,

які з ними обговорювалися, не завжди викликали у них ентузіазм, але, проте заняття наближені до життя викликало в них захоплення. Діти та батьки із задоволенням відповідали на запитання, активно брали участь у завданнях та іграх. Дуже важливим етапом є рефлексія заняття. Не всі могли впоратися зі своїми емоціями і за всіх проаналізувати заняття. Але нам допомагали батьки, які грамотно і чітко висловлювали свою думку щодо заняття. З рефлексії було видно, що вони і діти та батьки ставляться серйозно до того, чим ми займалися. Отже, ми вважаємо, що реалізація нашої програми забезпечила ефективну соціально-педагогічну допомогу у профілактиці жорстокого поводження з дітьми у сім'ї.

3.2. Аналіз результатів формуючого експерименту та оцінка ефективності програми попередження домашнього насильства

Підсумкова діагностика проводилася з метою визначення ефективності виконаної роботи - реалізації програми з профілактики домашнього насильства щодо дітей в сім'ї. Діагностичне обстеження проводилося за тими самими методиками, як і проведення занять.

Перелік діагностичних методик:

- 1) опитувальник Басса-Даркі;
- 2) анкета для дітей «родина очима дитини»;
- 3) анкета «характеристики насильства у ній очима дорослих»;
- 4) опитувальник Є.П. Ільїн, П.А. Ковальов «Агресивна поведінка». При аналізі та порівнянні даних результати були такі:

Динаміка показників домашнього насильства за опитувальником «Басса-Дарки» представлена на рис. 3.1.

Батькам було запропоновано відповісти на 44 питання, які включені до 4 шкал. За результатами діагностики відбувається виявлення тих батьків, у яких виражені фізична, непряма та вербальна агресія та дратівливість. За результатами маємо: за шкалою «фізична агресія» 1 батько (7,6%) набрав бали

вище за норму – використання фізичної сили проти іншої особи. За шкалою «вербальна агресія» – також в 1 батька високі бали (7,6%) – вираз негативних почуттів як через форму (крик, вереск), і через зміст словесних відповідей (прокляття, загрози). В 11 батьків (84,6%) агресії за 4 шкалами, не виражені. Відповідно до порівняльного аналізу, можна зробити висновки про наявність позитивної динаміки та зниження рівня прояву агресивної поведінки батьків. Результати профілактики незначні, але є.

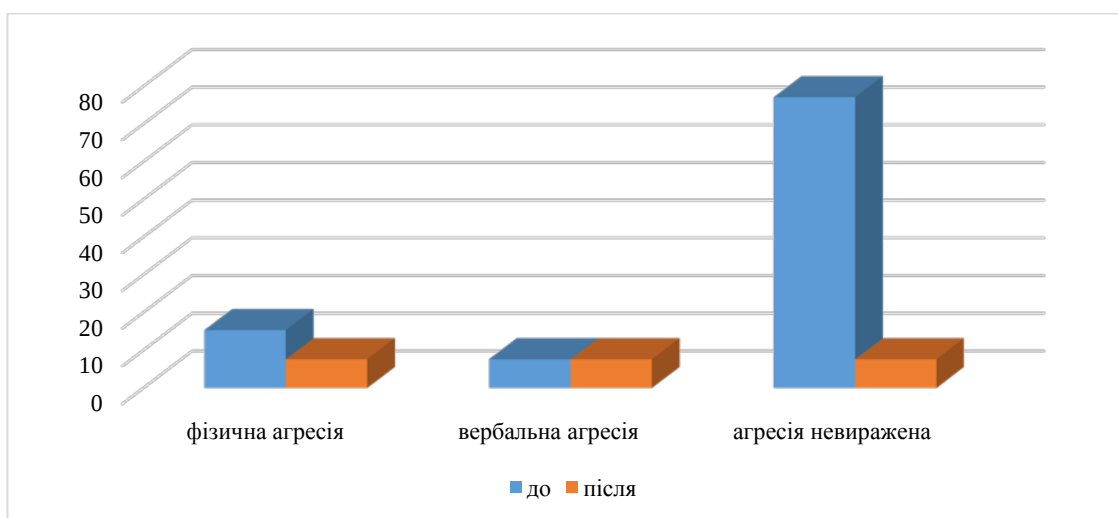

Рис.3.1. Динаміка зниження агресивності після програми профілактики

Діагностика дітей за анкета «Сім'я очима дитини» дає уявлення з позиції дітей, про типи сімейного виховання та способи контролю за поведінкою дитини в сім'ї. Динаміка показників анкетування представлена на рис. 3.2.

Учням запропоновано відповісти на низку питань. За результатами анкети отримано такі результати:

– На запитання чи подобатися тобі проводити час удома 5 учнів (29,4 % від загальної кількості) відповіли не завжди. Інші 12 хлопців (70,6%) відповіли, що подобається проводити час вдома;

-Твої батьки часто розмовляють з тобою про справи?

4 учні (23,5% від загальної кількості піддослідних) відповіли, що батьки не завжди цікавляться справами дитини. 13 (76,4% від загальної кількості) дітей відповіли, що батьки цікавляться справами;

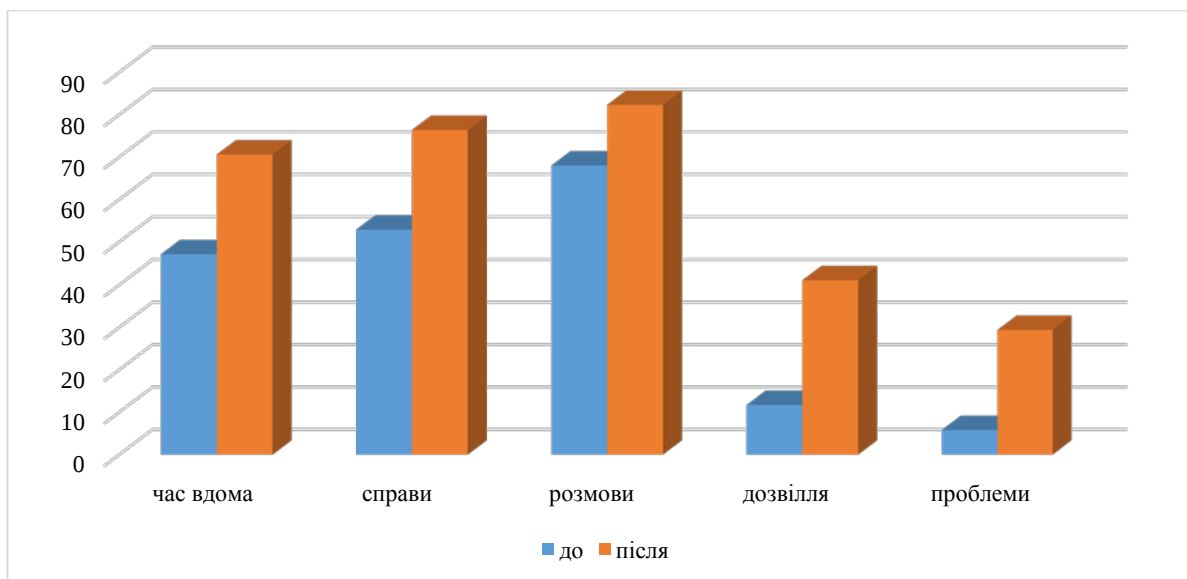

Рис. 3.2. Динаміка показників за анкетною «Сім'я очима дитини»

– Як батьки частіше розмовляють із тобою: ласкаво чи лаються? 3 дитини (7,6%) відповіли, що батьки лаються і розмовляють ласкаво. Інші 14 дітей (82,3%) відповіли, що батьки спілкуються з ними лагідно.

– На запитання батьки часто з тобою граються, гуляють 7 дітей (41,1 %) відповіли, що батьки не проводять час разом із дитиною. 3 дитини (17,6%) відповіли, що не завжди батьки грають чи гуляють із нею. 7 (41,1%) хлопців відповіли, що батьки часто організовують спільне дозвілля.

- Якщо тебе хтось образив або ти просто засмутився, ти розповіси про всіх батьків? 6 хлопців (35,2 %) вказали, що не розповідатимуть батькам. 6 осіб (35,2%) відповіли, що не завжди розкажуть про свої проблеми. 5 (29,4%) хлопців відповіли, що поділитися своїми проблемами з батьками.

Проаналізувавши отримані дані на констатуючому експерименті, було виявлено 6 сімей, які використовують авторитарний стиль виховання, то після реалізації програми виявили лише 3 сім'ї, що характеризують обмеження

свободи, підвищені вимоги до дитини, силові впливи, відсутність ситуації вибору.

Повторне анкетування та зіставлення результатів за методикою «Характеристики насильства у сім'ї очима дорослих» узагальнено на рис. 3.3. Діагностика дозволяє виявити знання батьків про проблему насильства у сім'ї.

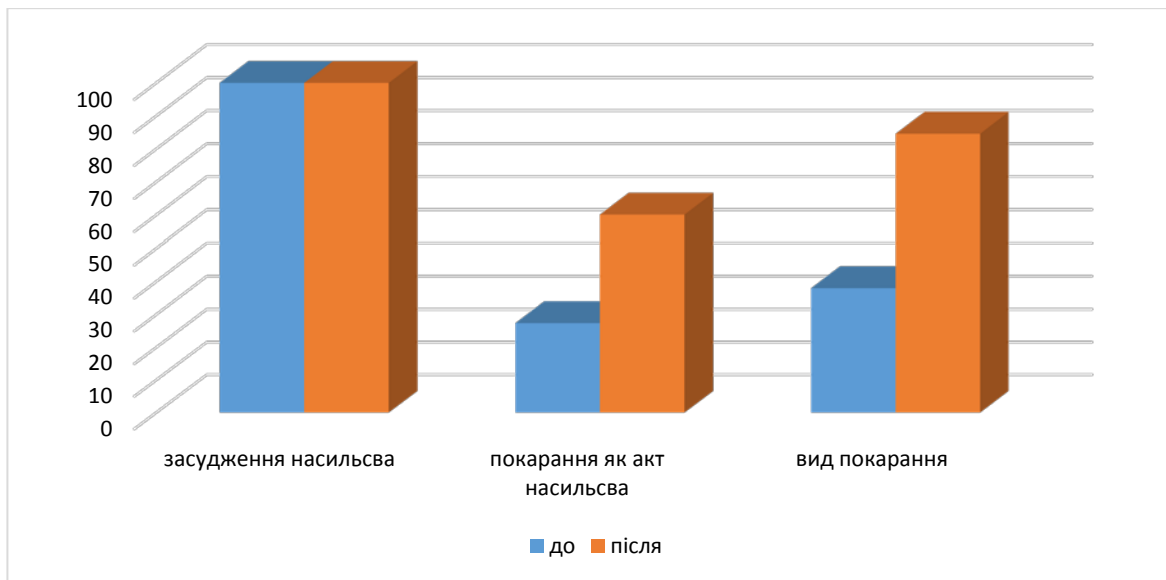

Рис. 3.3. Динаміка результатів за анкетною «Характеристики насильства у сім'ї очима дорослих»

На запитання, що таке насильство батьки відповіли таким чином (було запропоновано вибрати не більше трьох варіантів):

"Прийиження гідності іншої людини" обрали 10 осіб (76,9%); «Заподіяння шкоди іншій людині» відзначили 11 осіб (84,6%); «Ситуація влади однієї людини над іншою» обрали 5 осіб (38,4%); «Спосіб контролювати емоції та поведінку іншої людини вчинки та дії» відзначили як варіант 2 особи (15,4%); «Психічне відхилення» обрали 3 особи (23%). Інші відповіді обрані не були.

На питання, як ви ставитеся до проблеми насильства, 13 батьків (100%) відповіли, що категорично засуджують насильство. Батьки на запитання розглядаєте ви покарання дітей як акт насильства, дали такі результати: «Так»

відповіли 6 осіб (46,1%); «Швидше так, ніж ні» 3 людини (23%); «Ні» 2 особи (15,3%); «Швидше ні, ніж так» 2 людини (15,3%).

На запитання, які види покарань дитини в сім'ї ви можете віднести до акту насильства, батьки дали такі відповіді: "Образа" обрали 9 осіб (69,2%); "Фізичний вплив" відповіли 11 осіб (84,6%); "Позбавлення задоволень" вказали 4 особи (30,7%); «Заборону на діяльність, яка приносить задоволення» обрали 4 особи (30,7%). Таким чином, ми бачимо, що результати цієї методики так само мають позитивну динаміку, що свідчить наявності знань про проблему насильства в сім'ї у батьків.

Динаміка зниження видів агресії після програми профілактики відслідковується за методикою «Агресивна поведінка». Узагальнені результати контрольного тестування подано на рис. 3.4.

За результатами вторинної діагностики ми можемо спостерігати, що:

1. Пряма вербальна агресія (ПВА) виявлена у 9 дітей, що становить 52,9% – є образи та вербальні форми приниження іншого, наприклад дражнилки.
2. Непряма вербальна агресія (КВА) виявлена у 4 осіб, що становить 23,5% – звинувачення, погрози одноліткові, скарги, демонстративний крик, спрямований на усунення однолітка, агресивні фантазії.

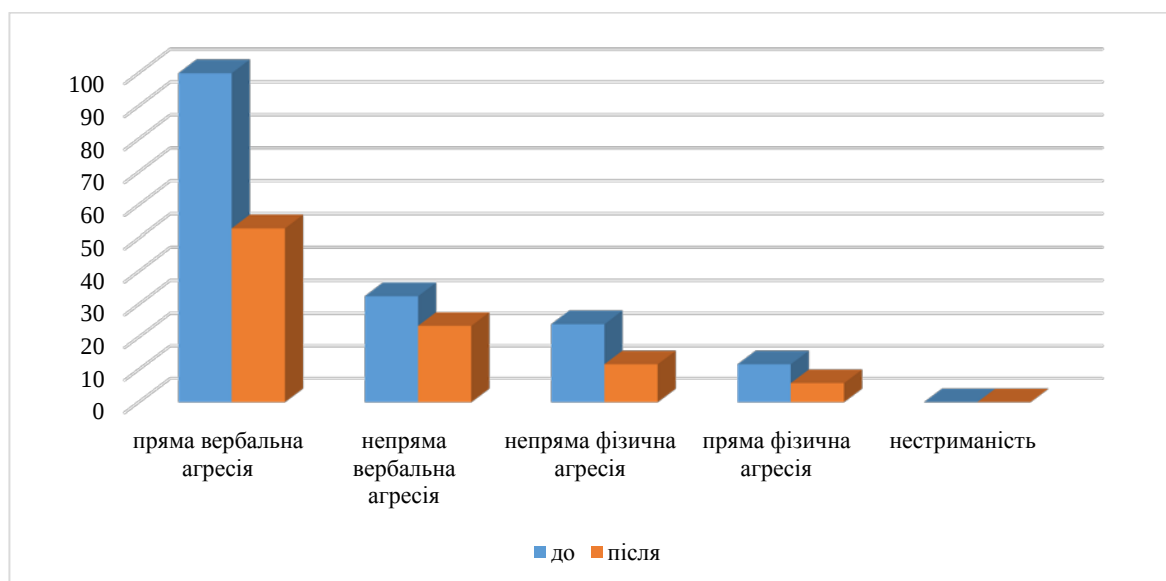

Рис. 3.4. Динаміка зниження видів агресії після програми профілактики

3. Непряма фізична агресія (КФА) виявлена у 2, що становить 11.7 % – спрямована на заподіяння будь-якої матеріальної шкоди іншому через безпосередні фізичні дії (руйнування продуктів діяльності іншого, знищення чи псування чужих речей).

4. Пряма фізична агресія (ПФА) виявлена у 1, що становить 5,9% - являє собою безпосередній напад на іншого та завдання йому фізичного болю та приниження. Вона може набувати символічної та реальної форми. Символічна агресія є загрозою і залякуванням, пряма агресія — безпосередній фізичний напад (бійка).

5. Нестриманість (нездатність впоратися з собою) не виявлена в жодної дитини.

За результатами контрольної діагностики можна бачити позитивну динаміку, за всіма шкалами йде зниження прояву агресивної поведінки. Діти навчилися справлятися зі своїми емоціями та агресивною поведінкою. Таким чином, результати проведеної вторинної діагностики підтверджують наявність позитивної динаміки профілактичної роботи за всіма показниками (агресивність, способи впливу на дитину, знання проблеми насильства, позитивна оцінка сім'ї очима дитини, стиль сімейного виховання, дитяча агресія).

Ми можемо відстежити, що діти та батьки стали менше застосовувати фізичну агресію, намагаються підбирати висловлювання, щоб не зачепити почуття іншої людини та не розпалювати конфлікт. Основними позитивними ознаками ми виділили те, що батьки стали більш стримані у виборі заходів на дітей. Стали більше цікавитись життям підлітків. Організували спільне дозвілля, тим самим зміцнюють свою сім'ю. Діти стали спокійнішими, стриманішими, у них розвивається адекватна оцінка по відношенню до своєї сім'ї, починає зникати недовіра і відторгнення своїх батьків.

Дані підтверджуються результатами спостереженням класного керівника, який зазначає, що поведінка у дітей та батьків змінилася, діти стали спокійнішими, а батьки більш зацікавлені життям своєї дитини.

Можна зробити висновок, що проведена нами робота з профілактики жорстокого поводження з дітьми в сім'ї як соціально педагогічна діяльність в умовах загальноосвітньої школи ефективна. Ми змогли надати профілактичний вплив і досягти позитивних результатів. Можна сміливо сказати, що і батьки освоїли програму початковому рівні, тобто. навчилися керувати своєю агресією, взаємодіяти один з одним, організовувати спільне дозвілля, довіряти один одному, але ще необхідно закріплювати. Для цього потрібна більш тривала робота, яка включатиме роботу з батьками, дітьми та спільну роботу. Отримані результати свідчать про ефективність програми профілактики жорстокого поводження з дітьми у сім'ї за умов загальноосвітньої школи.

Висновки до розділу 3

На основі результатів діагностики дітей та батьків нами було розроблено «Програму профілактики насильства в сім'ї в умовах загальноосвітньої школи». Профілактична діяльність структурована за трьома ключовими блоками: підвищення рівня батьківської компетентності; організація спільного культурно-дозвілєвого простору; безпосередня корекційна та розвивальна робота з дітьми. Специфіка програми полягає в її практичній спрямованості: вона орієнтована не лише на засвоєння теоретичного матеріалу, а й на формування в учасників діяльнісного досвіду щодо запобігання випадкам жорстокого поводження з дітьми. Реалізація програми дала змогу здійснити ефективний профілактичний вплив та досягти позитивної динаміки: як діти, так і батьки опанували навички саморегуляції та навчилися конструктивно керувати проявами агресії. Проте результати дослідження вказують на необхідність впровадження такої роботи вже на етапі початкової школи. На наш погляд, ранній початок профілактики забезпечить її комплексність та вищу продуктивність у довгостроковій перспективі.

Констатовано, що насильство в сім'ї це, перш за все, соціальна проблема. Її необхідно розглядати як комплексну проблему, що включає заходи,

спрямовані на припинення злочинів щодо особистості та забезпечують право кожного члена сім'ї як громадянина на безпеку життя, свободу та охорону гідності, а також заходи, спрямовані на соціальну профілактику, тобто на запобігання насильству в сім'ї. Важливість такого напрямку очевидна, оскільки державна політика запобігання насильству в сім'ї ще досконало не сформована. Травма домашнього насильства залишає глибокий слід, але за уважної, послідовної та дбайливої терапії можливе повне відновлення внутрішньої опори і повернення до життя, де є свобода, вибір та повага.

ВИСНОВКИ

З'ясовано, що домашнє насильство є різновидом міжособистісного насильства, що відбувається в рамках сімейної системи, між спільно проживаючими індивідами. При цьому у взаєминах подружжя та партнерів домашнє насильство має свої власні характерні особливості, проявляючись по-своєму. У взаємовідносинах партнерів/подружжя можуть виявлятися всі чотири форми насильства: фізичне, психологічне (емоційне), сексуальне та економічне. Як показав проведений аналіз, жінки суттєво більш схильні до фізичного, сексуального та економічного насильства з боку партнера. Форма психологічного насильства однаково поширена і щодо жінок, і чоловіків.

Констатовано, що домашнє насильство має серйозні психологічні наслідки, тому важливо, щоб спеціалісти якомога раніше виявляли випадки насилля щодо жінок або дітей. Кожен вид насильства викликає значні проблеми, але їх об'єднує спільне – завдання шкоди здоров'ю та загроза життю людини. Пасивна модель поведінки і небажання приймати відповідальність за вивільнення з деструктивних взаємин, що склалися, а також низький рівень критичності жінки не дозволяє осмислити і зрозуміти істинно деструктивний характер поведінки партнера та виявити його причини, нездатність передбачити можливі результати власних дій, усвідомити та встановити свої межі у міжособистісних взаєминах. Саме тому надання своєчасної, кваліфікованої психологічної допомоги повинно забезпечити жертвам безпеку і сприяти адаптивному вираженню почуттів, пов'язаних із пережитими станами сорому, зневіри та зневаги.

«Опитувальник Басса-Дарки» дозволив з'ясувати схильність батьків до прояву фізичної та вербальної агресії, що може призвести до застосування насильства щодо дитини. Внаслідок проведення анкети для дітей «Сім'я очима дитини» виявлено, що у деяких сім'ях використовується авторитарний стиль виховання. Загальне дозвілля відсутнє. Діти готові ділитися своїми проблемами. Дітям не завжди подобається проводити час вдома. Батьки не

завжди цікавляться справами дитини. Анкета «Характеристики насильства у ній очима дорослих» дозволила дізнатися, що батьки адекватно розуміють, що мається на увазі під насильством. Усі батьки категорично засуджують застосування насильства. На думку батьків – образа, фізична дія, позбавлення задоволень – це види покарань дитини в сім'ї, які належать до акту насильства. За результатами опитувальника «Агресивне поведінка» (Е. Ільїна, П. Ковальов) з'ясувалося, що у класі є діти, які мають агресію.

На підставі даних, отриманих під час проведення діагностики дітей та батьків, нами розроблено «Програму профілактики насильства в сім'ї в умовах загальноосвітньої школи». Профілактична робота включала три блоки: підвищення батьківської компетентності; спільна культурно – дозвілля; робота з дітьми. Особливістю програми є, що вона орієнтована не лише на засвоєння теоретичних знань, а й на формування в учасників програми діяльно – практичного досвіду запобігання випадкам жорстокого поводження з дітьми. Ми змогли надати профілактичний вплив і досягти позитивних результатів. Діти та батьки навчилися керувати своєю агресією. Однак необхідність у роботі з дітьми та батьками існує з початкової школи. Тоді робота буде повнішою і на наш погляд більш продуктивною.

За результатами контрольної діагностики можна бачити позитивну динаміку, за всіма шкалами йде зниження прояву агресивної поведінки. Діти навчилися справлятися зі своїми емоціями та агресивною поведінкою. Таким чином, результати проведеної вторинної діагностики підтверджують наявність позитивної динаміки профілактичної роботи за всіма показниками (агресивність, способи впливу на дитину, знання проблеми насильства, позитивна оцінка сім'ї очима дитини, стиль сімейного виховання, дитяча агресія).

Ми можемо відстежити, що діти та батьки стали менше застосовувати фізичну агресію, намагаються підбирати висловлювання, щоб не зачепити почуття іншої людини та не розпалювати конфлікт. Основними позитивними ознаками ми виділили те, що батьки стали більш стримані у виборі заходів на

дітей. Стали більше цікавитись життям підлітків. Організували спільне дозвілля, тим самим зміцнюють свою сім'ю. Діти стали спокійнішими, стриманішими, у них розвивається адекватна оцінка по відношенню до своєї сім'ї, починає зникати недовіра і відторгнення своїх батьків.

Матеріали дослідження можна використовувати у роботі соціального педагога, психолога, класних керівників для профілактики домашнього насильства. Отримані результати свідчать про ефективність програми профілактики насильства у сім'ї в умовах загальноосвітньої школи. Таким чином, гіпотеза підтверджена, завдання дослідження вирішено.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко С. М. Портрет жертви домашнього насильства та його особливості в умовах воєнного стану / С. М. Авраменко, А. Р. Мельник // Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород, 2024. Т. 2. Вип. 81. С. 244 – 249.
2. Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія / Перцева Т.О., Огоренко В.В., Кожина, Г.М., Зеленська К.О. та ін. Дніпро: ЛІРА, 2021. 188 с.
3. Бабенко К. Насильство в сім'ї. Бесіди з батьками. Завуч. 2004. №22. С. 26–40.
4. Бондаренко М. С., Кальницька К. О. Домашнє насильство: причини, ознаки, методи попередження. «Протидія домашньому насильству: реалії і перспективи» : збірник тез Обласної науково- практичної конференції (м. Чернігів, 24 жовтня 2019 р.) / Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, ЧНТУ, 2019. С. 40-43.
5. Боровик А. В. Адміністративно-правові засади реалізації державної політики, щодо запобігання домашньому насильству: навч. посіб./ А. В. Боровик, А. В. Томчук, О. Ю. Дрозд та ін. Одеса: Вид. Дім «Гельветика», 2022. 288 с.
6. Бочкарьова, І.М. Психологічні особливості жертв насильства в родині та можливості їх відновлення. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія», 2018. №64. С. 44-48.
7. Василенко О. Особливості діяльності психолога з жертвами домашнього насильства / О. Василенко, С. Горбань // Psychology Travelogs. 2024. № 3. С. 77-85.
8. Вітковська І. М., Потапенко М. В. Домашнє насильство як соціальна проблема в сучасній Україні. SOCIO ПРОСТІР : міждисциплінарний електронний зб. наук. праць з соціології та соціальної роботи. 2021. № 11. С. 23–29.

9. Голобородько І.В. Психологічні аспекти надання допомоги жертвам домашнього насильства. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2017. №1(1). С. 111-115.
10. Грищенко А. Л. Правове регулювання охорони особи від правопорушень домашнього насильства : дис. . д-ра філософії : 081 - Право : захист 26.08.24 / Грищенко Анна Леонідівна ; КНУТД. Київ, 2024. 208 с.
11. Декларація про викорінення насильства щодо жінок 1993 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/165261___165261 (дата звернення 09.03.2026).
12. Дмитришин О. О. Нормативно-правове регулювання протидії домашньому насильству стосовно дитини. 2024. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 15.03.2024). С. 465-468
13. Загальна декларація прав людини від 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 09.03.2026).
14. Запобігання та протидія домашньому насильству : Інформаційні матеріали для фахівців, які працюють з дітьми та молоддю в громадах. К. : Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики, 2018. 32 с. (Сер. «Бібліотека «Молодіжного працівника». Кн. 5).
15. Зінченко Д. А., Макарова О. П., Червоний П. Д. Надання психологічної допомоги жертвам які постраждали від домашнього насильства під час військового стану в Україні. Особистість, Суспільство, Війна. Харків, 2023. С. 101-105
16. Зозуля О.А. Психологічна допомога жертвам домашнього насильства в Україні. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: проблеми і пошуки. 2018. №27 С. 82-86.
17. 3У «Про попередження насильства у сім'ї». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14> (дата звернення 12.04.2026).

- 18.Іщенко Т. Психологічні особливості жінок-жертв подружнього насильства. Collection of Scientific Papers «SCIENTIA», (December 16, 2022; Lisbon, Portugal), 2022. С. 147–149.
- 19.Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Конвенція від 11.05.2011 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 13.03.2026)
- 20.Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
21. Лісовенко А. Ф., Пінчук Я. М. Когнітивно-поведінкові та соціально-психологічні переживання особистістю досвіду домашнього насильства. *Ментальне здоров'я*. Вип. № 1, 2026. С. 118-123.
- 22.Літвіненко А. Л. Форми домашнього насильства. Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. м. Умань, 10 жовт. 2024 р. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Рівненський держ. гуманіт. ун-т [та ін.] ; [ред. кол.: Коляда Н., Кравченко О. [та ін.]. Умань : Візаві, 2024. С. 107–111.
- 23.Літвінова І. Ф., Жуда, В. І. Правова характеристика проявів домашнього насильства щодо жінок як соціального явища. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*.–К.: НАУ, 2024.Вип. № 3 (72). С. 213
- 24.Локтева К. М. Соціальна робота щодо запобігання та протидії домашньому насильству в Україні / Збірник матеріалів Всеукраїнської студентської інтернет-конференції «Соціальна робота: виклики сьогодення» (м. Полтава, 25 квітня 2023 р.) / за заг. ред. В. І. Николаєвої; Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Полтава: Видво ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2023. С. 127–130
- 25.Марценюк Л. Удосконалення сутності поняття «домашнє насильство» / Л. Марценюк, О. Проценко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - 2023. - № 2 (123). – С. 203-209

- 26.Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30017> (дата звернення: 19.10.2025).
- 27.Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильствуURL: <https://zakon.rada.gov.ua>
- 28.Методичні рекомендації щодо організації проходження корекційних програм особами, які вчиняють насильство в сім'ї. URL:http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=163991&cat_id=163976
- 29.Мінакова К. В. Основні соціально-педагогічні та психологічні характеристики жінки – жертви сімейного насилля. Соціальна педагогіка. 2005. №2. С.43–47.
- 30.Національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації. URL : https://lastrada.org.ua/garyachiliniyi?gad_source=1&gclid=CjwKCAiAudG5BhAREiwAWMlSjEJ25FC68wy4d0oE2ZMyGgRMjF-PeBucgv0KaxRSNw5yzkBaMSPvQhoCHH8QAvD_BwE (дата звернення: 13.09.2025).
- 31.Нестерчук В. В. Домашнє насильство над жінками як об'єкт соціальної роботи. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2019. Т. 92. № 5. С. 172–183.
32. Особливості розгляду справ, пов'язаних із домашнім насильством. Навчальний курс для суддів. Київ, 2018. URL : <https://newjustice.org.ua/wpcontent/uploads/2019/03/Curriculum-Adjudicating-Domestic-Violence-Cases.pdf> (дата звернення: 14.01.2026).
- 33.Пашенко Н.В. Психологічна допомога жертвам домашнього насильства, Суспільство, Війна. Харків, 2023 105 насильства: проблеми та перспективи. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Психологічні науки». 2019. №4(95). С. 95-103.
- 34.Постанова КМУ про затвердження Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою

- статі на період до 2023 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennyakoncepciyi-derzhavnoyi-socialnoyi-programi-zapobigannya-ta-protidiyidomashnomu-nasilstvu-ta-nasilstvu-za-oznakoyu-stati-na-period-do-2023-roku> (дата звернення 22.04.2026).
35. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09. 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення 19.03.2026).
36. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. №2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 09.03.2026)
37. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6.09.2012 р. №5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення 09.03.2026).
38. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF> (дата звернення 10.03.2026).
39. Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства: Наказ Міністерства соціальної політики та МВС України від 13.03.2019 № 369/180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3699-2019-%D0%BF> (дата звернення 09.03.2026)
40. Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2018-%D0%BF> (дата звернення 09.03.2026).

- 41.Про затвердження Типової програми для кривдників: Наказ Міністерства соціальної політики від 01.10.2018 № 1434. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18#Text> (дата звернення 09.03.2026).
- 42.Про затвердження форм документів, із яких формується особова справа постраждалої особи, влаштованої до притулку для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: Наказ Міністерства соціальної політики від 03.07.2019 № 1037. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0772-19#Text> (дата звернення 09.03.2026).
- 43.Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. №2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення 09.03.2026).
- 44.Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. №2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення 09.03.2026).
- 45.Про утворення Державної установи «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей»: Наказ Міністерства соціальної політики від 11.12.2018 № 1852. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1458-18#Text> (дата звернення 09.03.2026).
- 46.Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 17.12.2025)
- 47.Степаненко, О. В. Феноменологія домашнього насильства. *Включено до Переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з юридичних наук (Наказ Міністерства освіти і науки України від 17.03. 2020 р. № 409, додаток 1), 2022. С. 202.*
- 48.Цивільний кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 16.12.2025).
- 49.Чишко К. О. Психологічні особливості жертв домашнього насильства та їх вплив на адміністративне провадження / Чишко Катерина Олександрівна,

- Татунько Євген Валерійович // Формування професійних компетентностей на міждисциплінарній основі в умовах глобальної нестабільності : зб. доп. за результатами наук.-практ. конф. (м. Кам'янське, 10 лют. 2025 р.) / ГО «Молодіжна Організація Починаючих Лідерів. Кам'янське: ГО МОПЛ, 2025. С. 71-77.
50. Шевченко Н.О. Психологічні особливості жертв насильства в родині та підходи до їх допомоги. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки. 2018. №2(6). С. 96-100.
51. Юрків Я. І. Насильство дітей у сім'ї як соціально-педагогічна проблема. Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород : Говерла, 2013. Вип. 28. С. 185-189.
52. Dollard, J.; Miller, N.E.; Doob, Leonard W.; Mowrer, Orval H.; Sears, Robert R. (1939). *Frustration and Aggression*. New Haven, CT, US: Yale University Press. OCLC 256003
53. Ganley A.L. Understanding domestic violence. URL: https://www.futureswithoutviolence.org/userfiles/file/HealthCare/improving_healthcare_manual_1.pdf (retrieved on 13.12.2025)
54. Herman J. *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence – from Domestic Abuse to Political Terror*. New York : Basic Books, 1992. 288 p.
55. Walker Lenore E. *The Battered woman*, New York: Harper & Row, 1979. 270 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для батьків виявлення типових способів виховання дитини

Анкета містить питання щодо частоти застосування різних виховних заходів для дитини. Батькам пропонується оцінити за 5-бальною шкалою, наскільки часто вони використовують різні заходи на дитину.

Інструкція: Оцініть, наскільки часто Ви використовуєте такі методи впливу на дитину. Для оцінки використовуйте таку шкалу:

5 балів – завжди,

4 бали – досить часто, 3 бали – іноді,

2 бали – у виняткових випадках, 1 бал – ніколи.

№	Показники	Кількість балів				
1	наказ, команда	1	2	3	4	5
2	вмовляння	1	2	3	4	5
3	погрози	1	2	3	4	5
4	попередження	1	2	3	4	5
5	поради, готові рішення	1	2	3	4	5
6	нотації, повчання	1	2	3	4	5
7	критика	1	2	3	4	5
8	похвала	1	2	3	4	5
9	аналіз поведінки	1	2	3	4	5
10	звернення жартома	1	2	3	4	5
11	втіха	1	2	3	4	5
12	обзивання, глузування	1	2	3	4	5
13	образа на дитину	1	2	3	4	5
14	покарання	1	2	3	4	5
15	фізичне покарання	1	2	3	4	5

Додаток Б

Анкета для дітей «Сім'я очима дитини».

Мета: визначити стиль спілкування та виховання в сім'ї.

Учням запропоновано анкету з трьома варіантами відповідей на кожне питання. Дитині необхідно вибрати одну відповідь.

Запитання:

1. З ким ти живеш?
2. Тобі подобається проводити час удома? а) так б) не завжди в) ні
3. Хочеш якнайшвидше ввечері піти додому? а) так б) не завжди в) ні
4. Чи твої батьки часто розмовляють з тобою про справи? а) так б) не завжди в) ні
5. Як вони частіше розмовляють: ласкаво чи лаються? а) частіше ласкаво б) і так, і так в) частіше лаються
6. Тобі спокійно вдома? Чи не страшно? а) так б) не завжди в) ні
7. Батьки часто грають з тобою? Гуляють? Читають тобі книжки? а) так б) не завжди в) ні
8. Якщо ти щось зламав, мама чи тато допоможуть тобі полагодити чи лаятимуть? а) вони допоможуть б) і так, і так в) лаятимуть
9. Якщо тебе хтось образив або ти просто засмутився, ти відразу розповіси про все маму та татові? а) так б) не завжди в) ні
10. Що ти найбільше любиш робити у суботу чи неділю?
11. Чи часто ти разом із батьками кудись ходиш чи граєш у вихідні дні? а) часто б) іноді в) рідко
12. Якщо тобі час спати, а ти хочеш ще пограти, батьки дозволяють тобі? а) часто б) іноді в) ніколи
13. Коли ти ввечері лягаєш спати, мама чи тато цілують тебе і бажають добраніч? а) часто б) іноді в) рідко
14. Якщо ти хочеш, але важко щось сказати, як роблять твої батьки? а) терпляче вислуховують і допомагають закінчити думку; б) відсилають до іншого батька в) не хочуть слухати зовсім

Результати дозволяють загалом визначити, який тип виховання властивий цій сім'ї. Анкета дає уявлення про типи сімейного виховання та засоби контролю за поведінкою дитини в сім'ї.

Якщо у відповідях дитини переважають варіанти – ні, рідко – то в сім'ї, реалізується авторитарний тип виховання, що характеризується обмеженням свободи, підвищеними вимогами до дитини, силовими впливами, відсутністю ситуації вибору.

Анкета "Характеристики насильства в сім'ї очима дорослих"

Мета: виявлення у батьків наявності знань про проблему насильства в

Батькам було запропоновано відповісти на питання щодо проблеми

насильства у ній.

Дана анкета дає уявлення про знання та ставлення батьків до цієї проблеми.

1. Насильство-це (виберіть не більше трьох варіантів):

- Приниження гідності іншої людини
- Заподіяння шкоди іншій людині
- Ситуація влади однієї людини над іншою
- Спосіб самоствердження
- Спосіб контролювати емоції та поведінку іншої людини
- Примушення іншої людини робити не характерні для неї вчинки та дії
- Психічне відхилення
- Інше (вказіть)

2. Як ви ставитеся до проблеми насильства?

- Категорично засуджую насильство
- Швидше засуджую насильство, ніж ні
- Відношуся нейтрально
- Припускаю, що в деяких випадках воно можливе

3. Як Ви вважаєте, які види насильства найпоширеніші у сучасній сім'ї

- Фізичне насильство
- Психологічне насильство
- Сексуальне насильство
- Економічне насильство

4. Що стосується кого, на вашу думку, найчастіше відбувається насильство в сім'ї?

- Щодо дітей
- Щодо жінок
- Щодо чоловіків
- Щодо старих
- Інше (вказіть)

5. Чи розглядаєте ви покарання дітей як акт насильства?

- Так
- Швидше так, ніж ні
- Ні
- Швидше ні, ніж так

6. Які види покарань дитини в сім'ї можна віднести до акту насильства?

- Образа
- Фізичний вплив
- Позбавлення задоволень
- Заборона на діяльність, що приносить задоволення
- Інше (вказіть)

7. Чи карали вас батьки, коли ви були дитиною?

- Так
- Ні

Способи покарання:

- лаяли за вчинок
- застосовували фізичне покарання
- позбавляли задоволень
- ставили у кут
- Інше (вказіть)

8. Які з перерахованих характеристик ви можете розглядати як причин насильства у ній?

- Традиції виховання людини у батьківській сім'ї
- Життєві проблеми
- Негаразди на роботі
- Демонстрація насильства у друкованих та телевізійних ЗМІ
- Схильність особистості до насильства
- Неврівноваженість емоційної сфери (емоційні зриви)
- Ситуації безвиході та розпачу

9. Чи вважаєте, що нижче зазначені характеристики можна розглядати як фактори, що впливають на зростання насильства в сім'ї (не більше двох виборів)?

- Зниження рівня моральності та моралі у суспільстві
- Зниження рівня матеріального забезпечення населення
- Постійне збільшення фільмів та телепередач, основною темою яких є насильство на

ТБ

- Збільшення кількості цивільних шлюбів
 - Збільшення кількості неповних сімей
10. Які заклади допомоги сім'ї ви знаєте?
- Поліція
 - Соціальні служби
 - Центр допомоги сім'ї
 - Комісія у справах неповнолітніх
 - Суд
 - Телефон довіри
 - Центр планування сім'ї
 - Швидка допомога

11. Як часто і чому ви сваритеся зі своїм чоловіком(-ою)

- Часто
- Рідко
- Іноді
- Ніколи

12. Чи боїтеся ви залишитися з п'яним розлюченим чоловіком (дружиною) віч-на-віч?

- Так
- Ні

13. Чи можна сказати, що ваша сім'я є відображенням сім'ї ваших батьків?

- Так
- Ні
- Не знаю

14. Які з наведених нижче тверджень відображають, на вашу думку, факт насильства одного члена сім'ї над іншими?

- «Ми ли лаються, тільки тішаться»
- «Недосол на спині, пересол на спині»

- «Сміття з хати не виносять»
- «Чоловік та дружина – одна сатана»
- «Б'є, значить, кохає»
- «Чоловік – як би хліба нажити, дружина – як би чоловіка побути»

15. Чи потрібні психологічні тренінги та розмови щодо проблеми домашнього насильства?

- Для жертв насильства
- Для членів сім'ї, які виступають як гвалтівники
- Для тих та для інших
- Для людей, які ще не зіткнулися з проблемою насильства
- Психологічні тренінги та бесіди щодо проблеми домашнього насильства марні.

ЗАНЯТТЯ 1. «Жорстоке поводження з дітьми в сім'ї»

Форми занять: круглий стіл

Методичне забезпечення: ноутбук, проектор, дошка, маркер.

Мета: дати батькам уявлення про проблему жорстокого поводження з дітьми.

Завдання:

1. Проведення інформаційної роботи щодо запобігання жорсткому поводженню
2. вироблення ефективних заходів для вирішення проблеми жорстокого поводження з дітьми.

Цільова аудиторія: батьки

Хід роботи. Початкова частина.

Вед: Добрий день учасники та гості. Ми зібралися сьогодні, щоб обговорити що таке «Жорстоке звернення до дітей у сім'ї». Для початку я хотіла б запропонувати переглянути невеликий ролик.

Перегляд відео «Мультимедіа про жорстоке поводження»

Вед:

1. що ви побачили у ролику?
2. як ви до цього ставитеся?
3. які емоції ви відчували під час перегляду?

Основна частина:

Сьогодні я вам пропоную обговорити такі питання:

1. Психологічні особливості підліткового віку.
2. сутність проблеми жорстокого поводження з дітьми у сім'ї
3. причини жорстокого поводження.
4. профілактика жорсткого поводження з дітьми (форми роботи). В які нам допоможуть розібратись наші гості.

Після доповіді, ви дорогі батьки можете ставити запитання, що вас цікавлять.

Для того щоб почати обговорювати заявлену тему, хотілося б розповісти вам, батьки підлітків їх особливості. А для цього ми заслухаємо першу доповідь психолога:

Психолог:

«Перехідний», «важкий», «критичний» вік. Ці слова стали звичайними, їх вимовляють часто, бажаючи підкреслити, наскільки складно протікає розвиток особистості в роки переходу від дитинства до дорослості, наскільки важко дорослим – батькам та педагогам – знайти правильну лінію по відношенню до підлітка. Звісно, розвитку дитини важливий кожен вік. Проте, перехідний вік визначається важливим, оскільки відбувається перехід дитини від життя до іншого. Але чи завжди дорослі розуміють дитину, чи завжди бачать у ній нові паростки дорослості?

Справедливо вважають педагоги та психологи, що від дорослих, які виховують дитину, залежить, насамперед, як саме – благополучно чи болісно – протікатиме її розвиток у підлітковому віці.

Межі перехідного віку збігаються з навчанням дітей у середній та основній школі та охоплюють зразковий вік від 10 до 15 (16) років. У підлітковому віці формується особливий вид самооцінки, так зване почуття дорослості. Виявляється воно по-різному. Одні підлітки починають брати активну участь у житті сім'ї, школи, захоплюються технікою, наукою, мистецтвом, спортом. Інші ж не йдуть далі наслідування зовнішнього вигляду, одягу та манері поведінки дорослих.

Але головне одне – підліток хоче і вимагає, щоб до нього ставилися не як до маленької дитини, а як до дорослої. Якщо ці вимоги не виконуються, то він висловлює

протест, який проявляється у грубості, відчуженості, іноді у правопорушеннях. Підліток не лише вимагає визнання того, що він дорослий, а й прагне захистити деякі сторони свого життя від втручання дорослих. У нього проявляється власна лінія поведінки, свої погляди, оцінки та бажання їх обстоювати.

До того ж, підлітки дуже суперечливі. У сім'ї вони прагнуть незалежності, відстоюють свої права, але водночас не поспішають приймати він нові обов'язки. У школі серед однолітків вони виглядають, швидше за все, погоджувачами, які наслідують норми, прийняті в їх групі, в одязі, зачісках, манері поведінки Батьки теж поводяться непослідовно. Готуючи дитину до дорослого життя, вони можуть прийняти її самостійності саме тоді, коли це необхідно.

Важливим моментом у житті підлітка є пошук моральних цінностей, сенсу життя. У цьому віці вони – максималісти. Вони повинні вибрати дорогу, якою підуть далі, і ця дорога має бути «най-най» розумною і правильною. Переживання цього періоду часто незрозумілі дорослим, тому підліток залишається самотнім у своїх пошуках. Адже він дуже потребує морального авторитету, який би дозволив його сумніви.

Вед: Після цього хотілося б поговорити про таку проблему як жорстоке поводження, адже найчастіше наші діти, діти-підлітки є жертвами домашнього насильства.

Другий доповідач – соціальний педагог:

Соц. педагог. Проблема жорстокого поводження з дітьми в сім'ї належить до гострих соціальних проблем сучасного суспільства. Сучасна ситуація характеризується не так скороченням поширеності жорстокого поводження з дітьми, скільки визнанням існування цього явища і готовністю суспільства вжити всіх необхідних заходів для попередження насильства по відношенню до дітей. Діти, будучи незахищеною, вразливою соціальною групою, часто стають жертвами фізичного, сексуального чи емоційного насильства. Але, зазвичай, дитина-жертва страждає одночасно від кількох форм насильства, т. е. переживає «багато форм насильства відразу».

Під жорстоким поводженням і зневагою основними потребами дитини розуміють будь-які дії чи бездіяльності з боку батьків, осіб, які їх замінюють або інших дорослих, внаслідок чого порушується здоров'я та благополуччя дитини або створюються умови, що заважають її оптимальному фізичному чи психічному розвитку, ущемляються права та свобода».

Залежно від характеру переважної шкоди, заподіяної дитині слід говорити про такі форми жорстокого поводження:

- фізичне насильство (шкода завдається життю чи фізичному здоров'ю);
- психічне насильство (шкода завдається психічному здоров'ю);
- сексуальне насильство (порушується психосексуальний розвиток);
- нехтування основними потребами (порушується психофізичний розвиток).

Жорстке поводження з дітьми є як причиною безпритульності, так і її наслідком, воно включає широкий спектр негативних впливів на дитину і призводить до порушення її розвитку, фізичного або психічного здоров'я, соціального неблагополуччя. Результатом жорстокого поводження з дітьми є загибель дітей, безпритульність та бездоглядність, відходи з дому, рання криміналізація неповнолітніх.

Для того щоб почати дискусія я пропоную відповісти вам на запитання:

1. сутність проблеми жорстокого поводження з дітьми в сім'ї (висловлюють точку зору)
2. Чи приймаєте ви або як ви ставитеся до явища жорстокого поводження з дитиною
3. Які причини можуть виникнути?
4. Як повинні поводитися батьки і діти, щоб не виникало насильство в сім'ї.

5. Які форми роботи мають проводити у школі для цього?

Заключна частина

Давайте підіб'ємо підсумки і узагальним усе сьогодні почуте:

1 жорстоке поводження це?

2. причини жорстокого поводження?

3. які форми роботи ми можемо застосувати?

Пропоную вам записати приклади робіт для подальшої реалізації програми.

Рефлексія заняття:

- Чи було корисним це заняття?

-Що Вам сподобалося найбільше на занятті?

- Чого не вистачило Вам на занятті?

ЗАНЯТТЯ2. "Я вмію керувати собою"

Форма: лекція з вправами. Цільова аудиторія: батьки

Обладнання: проектор, презентація, фломастери, папір, газети, музика.

Мета: розширення знань батьків про поняття агресивна поведінка та оволодіння способами, прийомами виходу з агресивного стану.

Завдання:

- 1) дати уявлення про агресію та агресивну поведінку;
- 2) інформувати про прийоми зниження вербальної та фізичної агресії.

Обладнання:

Початкова частина:

Вед: Добрий день, шановні батьки! Сьогодні я хотіла б поговорити з вами, а такий проблемі як агресія.

Вед: А ви знаєте, що таке агресивна поведінка людини?

(Обговорення, відповіді). Як виявляється агресія? (Обговорення, відповіді).

Основна частина. Теорія.

Агресія – це поведінка, спрямоване на завдання шкоди, викликане будь-якими мотивами. З цього визначення агресія це поведінка, своєю чергою агресивне поведінка – це найпоширеніший спосіб реагування на зрив якоїсь діяльності, на непереборні труднощі, обмеження чи заборони.

Види агресивної поведінки:

- вербальна (словесна) — коли глузують, іронізують, обзивають, лаються матом тощо;
- матеріальна – коли вимагають гроші чи інші речі, крадуть, псують особисте майно тощо.
- фізична – коли б'ються, штовхаються, колють один одного гострими предметами, смикають за волосся тощо;
- повне ігнорування – бойкот;

Основою агресивної поведінки є гнів, він може бути обумовлений:

- зовнішніми подіями;
- думками («це несправедливо», «це спеціально підлаштували», «мені це неприємно» тощо), які формують тверду впевненість у їхній істинності;
- емоціями (злість, прикрість, почуття провини, сором, заздрість);
- поведінкою інших людей (вчинки, висловлювання).

Після невеликої лекції я пропоную вам навчитися справлятися з агресією

Вправа «Прощавай напруга».

Ціль: відпрацювати негативні емоції, зняття напруги, зменшуючи потребу в агресії.

Вед: Візьміть газетний аркуш паперу: зім'ятайте його і вкладіть всю свою напругу і закиньте подалі. Зліпите з газети свій настрій, скомкайте його якнайменше або розірвіть на дрібні шматочки.

"Пара ласкавих" Група в колі. Одному зав'язують очі. Ведучий (або сусід) вказує на когось рукою і просить вилити на нього всю агресію. Після потоку "висловлювань" людині розв'язують очі. Він бачить свою "жертву" і перепрошує перед нею. Мовляв, був нестримний. "Зірвалося". Цікавий ефект, коли показують людині на нього саму.

"Малюнок"

Намалювати портрет людини, до якої відчуваєш агресію.

Потім підписати його кострубатими літерами, порвати і викинути.

Вправа «Малюємо почуття».

Мета: з'ясувати, що відчуває батько зараз.

Вед: Коли на душі тривожно або вас щось турбує, візьміть папір і намалюйте, як ви зараз відчуваєте. Підберіть кольори, що підходять вашому почуттю. Ви можете дряпати, можете малювати лінії, кола, візерунки або цілу картинку (можете навіть

"покалякати", як маленькі діти), загалом, все, що вам хочеться.

Рефлексія вправи:

Я показуватиму вам малюнок, а ви спробуйте визначити почуття, настрої, які відчував його автор. У вас з'явиться унікальна можливість дізнатися про почуття іншої людини, і дізнатися, чи можуть вас зрозуміти навколишні люди.

«Очищаюче дихання»

Сядьте, випроставшись на стілець. Покладіть долоні на коліна так, щоб долоні дивилися на стелю. Подивіться подумки в центр своїх грудей. Вдихніть глибоко і видихніть без паузи між вдихом та видихом. Вдих відбувається трохи швидше, ніж видих. Коли ви видихаєте уявіть собі, що ваш видих долітає до дверей кімнати. А коли ви вдихаєте, не напружуйтеся, нехай повітря просто знову увійде до тіла... Можна надати своєму подиху якогось кольору. Наприклад, видихати сіре повітря. І уявити собі, що видихаєте занепокоєння, страх, напругу. А повітря, що вдихається, можна дати приємний колір, наприклад блакитний. І уявити, що ви вдихаєте спокій, впевненість та легкість.

«Потряси»

Іноді ми носимо у собі великі чи маленькі тяжкості, які забирають багато сил. Виконання цієї вправи допоможе позбавитися негативного, заважає і неприємного. Встаньте так, щоб довкола вас було достатньо місця. І почніть обтрушувати долоні, лікті, плечі. При цьому уявляйте, як все неприємне - погані почуття, важкі турботи і погані думки про себе - злітають з вас, як з гусака вода. Потім обтрусіть свої ноги від шкарпеток до стегон. А потім потрясіть головою. Буде ще корисніше, якщо ви видаватимете при цьому якісь звуки. Тепер обтрусіть обличчя і прислухайтеся, як смішно змінюється ваш голос, коли тремтить рот. Уявіть, що весь неприємний вантаж з вас спадає, і ви стаєте все бадьорішим, ніби заново народилися

Рефлексія.

Підбиваючи підсумки, давайте відповімо на такі питання

- 1) що ви дізналися сьогодні нового?
- 2) які почуття ви відчували протягом заняття?
- 3) Чи сподобалося вам?